

ЗВІТ
про стратегічну екологічну оцінку
проєкту ПРОГРАМИ соціально-економічного
та культурного розвитку
Тернопільської області на 2023 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
I. Зміст та основні цілі проекту Програми соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2023 рік, його зв'язок з іншими документами державного планування	4
II. Характеристика поточного стану довкілля, у тому числі здоров'я населення, та прогнозні зміни цього стану, якщо документ державного планування не буде затверджено	21
III. Характеристика стану довкілля, умов життєдіяльності населення та стану його здоров'я на територіях, які ймовірно зазнають впливу. Опис наслідків виробничої діяльності для довкілля, у тому числі для здоров'я населення	46
IV. Екологічні проблеми, у тому числі ризики впливу на здоров'я населення, які стосуються Програми, зокрема щодо територій з природоохоронним статусом	49
V. Зобов'язання у сфері охорони довкілля, у тому числі пов'язані із запобіганням негативному впливу на здоров'я населення, що стосуються Програми, а також шляхи врахування таких зобов'язань під час її підготовки	55
VI. Опис наслідків для довкілля, у тому числі для здоров'я населення, у тому числі вторинних, кумулятивних, синергічних, коротко-, середньо- та довгострокових, постійних і тимчасових, позитивних і негативних наслідків	61
VII. Заходи, що передбачається вжити для запобігання, зменшення та пом'якшення негативних наслідків виконання Програми	68
VIII. Обґрунтування вибору виправданих альтернатив, що розглядалися, опис способу, в який здійснювалася стратегічна екологічна оцінка, у тому числі будь-які ускладнення	71
IX. Заходи, передбачені для здійснення моніторингу наслідків виконання Програми для довкілля, у тому числі для здоров'я населення	74
X. Резюме нетехнічного характеру інформації	76

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку суспільства все більшого значення у реалізації регіональної політики набуває концепція збалансованого (сталого) розвитку, спрямована на інтеграцію економічної, соціальної та екологічної складових розвитку. Поява цієї концепції пов'язана з необхідністю розв'язання екологічних проблем і врахування екологічних питань в процесах планування та прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку регіонів і населених пунктів.

Стратегічна екологічна оцінка (далі, СЕО) розглядається як процедура визначення, опису та оцінювання наслідків виконання документів державного планування для довкілля, в тому числі здоров'я населення, виправданих альтернатив та розроблення заходів із запобігання, зменшення та відшкодування можливих негативних наслідків.

Мета стратегічної екологічної оцінки – сприяння врахуванню екологічних міркувань у процесі підготовки та прийняття планів і програм з метою забезпечення високого рівня охорони довкілля та сприяння збалансованому (сталому) розвитку. Стратегічна екологічна оцінка документів державного планування дає можливість зосередитися на всебічному аналізі можливого впливу планованої діяльності на довкілля та використовувати результати цього аналізу для запобігання або пом'якшення екологічних наслідків в процесі планування.

СЕО проводиться згідно із вимогами Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку» та «Методичних рекомендацій із здійснення стратегічної екологічної оцінки документів державного планування», затверджених наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 10.08.2018 № 296 (із змінами, внесеними згідно з наказом Мінприроди від 29.12.2018 № 465).

Об'єктом даної стратегічної екологічної оцінки є проєкт Програми соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2023 рік.

Заява про визначення обсягу стратегічної екологічної оцінки з інформацією відповідного змісту опублікована згідно із відповідними нормами законодавства про СЕО.

I. Зміст та основні цілі проєкту Програми соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2023 рік, його зв'язок з іншими документами державного планування

Програма соціально-економічного та культурного розвитку є документом державного планування і водночас дієвим практичним інструментом реалізації регіональної політики з питань соціально-економічного та культурного розвитку.

Програма соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2023 рік (далі – Програма) розроблена департаментом економічного розвитку і торгівлі обласної військової адміністрації спільно з її структурними підрозділами та за участю органів місцевого самоврядування, територіальних підрозділів міністерств, інших центральних органів виконавчої влади в області.

Законодавчою основою для розроблення Програми є закони України „Про місцеві державні адміністрації”, „Про місцеве самоврядування в Україні”, „Про правовий режим воєнного стану”, „Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України”, „Про стратегічну екологічну оцінку”, постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 року № 621 „Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проєктів Бюджетної декларації та державного бюджету” (із змінами).

При підготовці Програми враховані завдання визначені документами державного планування, а саме:

Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, схвалених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019;

Національної економічної стратегії на період до 2030 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 року № 179;

Стратегії людського розвитку, затвердженої Указом Президента України від 02 червня 2021 року № 225/2021;

Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 та Плану заходів на 2021-2023 роки з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 травня 2021 року № 497-р;

постанови Кабінету Міністрів України від 29 липня 2022 р. № 879 „Деякі питання фінансування робіт з відновлення зруйнованого майна та інфраструктури”;

плану відновлення України;

Стратегії розвитку Тернопільської області на 2021–2027 роки та плану заходів з її реалізації у 2021–2023 роках, затверджених рішенням сесії Тернопільської обласної ради від 03 грудня 2020 року № 16.

Програма базується на аналізі основних показників соціально-економічного розвитку області за попередні роки та поточної ситуації у звітному році, з урахуванням наслідків впливу збройної агресії російської федерації на реальний сектор економіки та соціальну сферу.

Війна змінила традиційні форми та підходи до процесу аналізу та прогнозування економічного і соціального розвитку країни. Відсутність повної поточної статистичної інформації та додаткові джерела невизначеності – тривалість та наслідки бойових дій – фактично унеможливили процес прогнозування у традиційній до війни формі та розрізі показників.

У зв'язку з цим процес прогнозування здійснюється в режимі реального часу в умовах високого ступеня невизначеності та непередбачуваності у сфері національної та регіональної безпеки через зміну ситуації на фронті, інтенсивності та географії бойових дій та їх наслідків.

Програмним документом передбачено здійснення узгоджених спільних дій місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування задля втілення єдиної державної регіональної політики на місцевому рівні за особливих обставин, викликаних військовим станом.

Основні завдання Програми та пріоритетні напрями діяльності в області трансформовані в перелік конкретних заходів та згруповані у розділи, які відповідають стратегічним та оперативним цілям розвитку області. Виконання заходів Програми спрямоване на забезпечення адаптації функціонування економіки області в умовах військового стану, зокрема, з урахуванням програм підтримки бізнесу та сприятиме створенню умов для безпечного життя мешканців регіону, забезпечення їх нагальних потреб.

Фінансування пріоритетних напрямів Програми здійснюватиметься, у тому числі через місцеві цільові програми, з урахуванням необхідності виконання першочергових завдань, викликаних запровадженням військового стану, реальних можливостей відповідних місцевих бюджетів, а також виділених фінансових ресурсів державного бюджету, приватних інвестицій, кредитних ресурсів та міжнародної технічної допомоги.

Виконання пріоритетних напрямів та завдань Програми забезпечують структурні підрозділи обласної військової адміністрації, районні військові адміністрації спільно з органами місцевого самоврядування та територіальними органами центральних органів виконавчої влади. Координацію та контроль за процесом реалізації Програми здійснює департамент економічного розвитку і торгівлі обласної військової адміністрації.

Зазначеними вище документами державного планування визначено стратегічні цілі розвитку області на середньострокову перспективу, що сприятимуть забезпеченню стабільності соціально-економічного розвитку, зростанню конкурентоспроможності регіону на внутрішніх та зовнішніх ринках, підвищенню якості життя населення.

Досягнення головної мети Програми здійснюватиметься шляхом реалізації наступних пріоритетних цілей соціально-економічного розвитку області:

Стратегічна ціль I. Розвиток людського капіталу та підвищення стандартів життя населення.

Стратегічна ціль II. Підвищення конкурентоспроможності регіону.

Стратегічна ціль III. Розвиток сільських територій.

Для досягнення цих стратегічних цілей визначені завдання та заходи, які розглядаються для кожної з галузей (сфер) діяльності області (табл. 1).

Пріоритетні завдання та заходи Програми соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2023 рік*

Напрями	Заходи
Стратегічна ціль I: РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ТА ПІДВИЩЕННЯ СТАНДАРТИВ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ	
1. Охорона здоров'я	<p>1) реалізація пріоритетних в умовах воєнного стану заходів комплексної програми „Здоров'я населення Тернопільської області” на 2022-2026 роки;</p> <p>2) завершення формування та затвердження на рівні госпітальної ради плану розвитку госпітального округу Тернопільщини, в тому числі моделювання його кластерної мережі, що дозволить сформувати спроможну мережу закладів охорони здоров'я, здатну забезпечувати надання якісної, комплексної, безперервної і орієнтованої на пацієнта медичної допомоги;</p> <p>3) наближення доступності медичних послуг на рівні первинної медичної допомоги;</p> <p>4) підвищення доступності та якості надання медичної допомоги населенню області, збереження кадрового потенціалу закладів охорони здоров'я;</p> <p>5) забезпечення епідемічного благополуччя населення області шляхом зниження смертності та інвалідності внаслідок інфекційних хвороб, загального рівня інфекційної захворюваності за допомогою імунопрофілактики;</p> <p>6) підвищення ефективності заходів з профілактики, своєчасного виявлення та лікування онкологічних захворювань, створення умов для продовження та поліпшення якості життя онкологічних хворих шляхом удосконалення методів діагностики та профілактики;</p> <p>7) поліпшення репродуктивного здоров'я населення шляхом: забезпечення умов безпечного материнства, зниження рівня материнської та дитячої смертності, рівня штучного переривання вагітності, рівня захворюваності на інфекції, що передаються статевим шляхом, рівня онкозахворюваності на рак шийки матки та молочної залози;</p> <p>8) визначення та здійснення заходів щодо протидії поширенню в області наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів;</p> <p>9) покращення матеріально-технічної бази лікувально-профілактичних закладів області, поповнення сучасної діагностичною апаратурою</p> <p>10) проведення реконструкції правого крила операційного відділення хірургічного корпусу комунального некомерційного підприємства „Тернопільська обласна клінічна лікарня” Тернопільської обласної ради, яке спрямовується на сучасну хірургічну медицину з використанням електрохірургії, малоінвазивних, лапароскопічних технологій, використання оперативних втручань без розрізів;</p> <p>11) завершення капітального ремонту операційної нейрохірургічного відділення і відділення інтенсивної терапії</p>

	<p>та проведення реконструкції з прибудовою приміщень для обласного комунального центру морфологічних досліджень та судово-медичних експертиз на базі комунального некомерційного підприємства „Тернопільська обласна комунальна психоневрологічна лікарня” Тернопільської обласної ради;</p> <p>12) проведення надбудови III поверху з влаштуванням приміщень санітарно-гігієнічного профілю (для розміщення оперативних працівників, лабораторій електромагнітних полів та інших фізичних факторів і санітарно-гігієнічної) державної установи „Тернопільського обласного центру контролю та профілактики хвороб Міністерства охорони здоров'я України”;</p> <p>13) створення та підтримка телемедичних сервісів Тернопільської області;</p> <p>14) організація телемедичного консультування за принципом „ЛІКАР – ЛІКАР”, „ПАЦІЄНТ – ЛІКАР”.</p>
<p>2. Соціальний захист населення</p>	<p>1) реалізація заходів: обласної комплексної програми соціальної підтримки малозахисених верств населення „Турбота” на 2021- 2025 роки, затвердженої рішенням Тернопільської обласної ради від 11 листопада 2020 року № 1741; обласної програми підтримки осіб, які брали участь в антитерористичній операції, операції об'єднаних сил, членів сімей загиблих під час проведення антитерористичної операції та операції об'єднаних сил, членів сімей Героїв Небесної Сотні, постраждалих учасників Революції Гідності на 2020-2024 роки, затвердженої рішенням Тернопільської обласної ради від 28 листопада 2019 року № 1507; обласної програми „Ветеран” на 2020-2024 року, затвердженої рішенням Тернопільської обласної ради від 28 листопада 2019 року № 1506;</p> <p>2) підвищення якості соціального обслуговування осіб похилого віку та із інвалідністю, дітей з інвалідністю територіальними центрами соціального обслуговування (надання соціальних послуг) та інтернатними установами, налагодження моніторингу діяльності надавачів соціальних послуг;</p> <p>3) організація та надання соціальних послуг пільговим категоріям громадян в територіальних громадах;</p> <p>4) забезпечення обліку та надання грошової допомоги внутрішньо переміщеним особам, а також контроль за проведенням соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам за місцем їх фактичного проживання чи перебування;</p> <p>5) співпраця з громадськими організаціями щодо вирішення проблем соціального захисту постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи та постраждалих учасників АТО/ООС;</p> <p>6) посилення уваги до сімей та вдів ліквідаторів аварії на Чорнобильській АЕС та учасників АТО/ООС;</p> <p>7) створення безбар'єрного простору в області.</p>
<p>3. Зайнятість населення та ринок праці</p>	<p>1) сприяння працевлаштуванню незайнятому населенню на вільні та новостворені робочі місця та, при потребі, залучення до тимчасової зайнятості;</p>

	<p>2) підвищення конкурентоспроможності безробітних на ринку праці шляхом професійної підготовки та перепідготовки, підвищення кваліфікації, зокрема інтегрування учасників бойових дій, осіб з інвалідністю, внутрішньо-переміщених осіб та інших громадян, які потребують зміни професії, в ринок праці та підприємництво шляхом їх перенавчання за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття;</p> <p>3) компенсація роботодавцям витрат на оплату праці за працевлаштування безробітних з коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття;</p> <p>4) надання профорієнтаційних послуг населенню, в тому числі молоді;</p> <p>5) надання інформаційно-консультаційних послуг роботодавцям, сприяння в укомплектуванні вільних та новостворених робочих місць;</p> <p>6) сприяння підвищенню рівня оплати праці, орієнтація контролюючих органів на детінізації ринку праці;</p> <p>7) реалізація державної політики з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю в частині проведення планових та позапланових заходів органами державного нагляду (контролю), їх посадовими особами.</p>
<p>4. Фізичне виховання та спорт, підтримка молоді</p>	<p>у сфері фізичної культури та спорту:</p> <p>1) створення умов для забезпечення оптимальної рухової активності різних груп населення для зміцнення здоров'я з урахуванням інтересів, здібностей та індивідуальних особливостей кожного;</p> <p>2) створення умов для підвищення ефективності фізичної підготовки у Збройних Силах України, інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів, та правоохоронних органах;</p> <p>3) популяризація здорового способу життя та подолання суспільної байдужості до здоров'я населення;</p> <p>4) забезпечення функціонування та вдосконалення мережі закладів фізичної культури і спорту;</p> <p>5) забезпечення відбору осіб, які мають високий рівень підготовленості та здатні під час проведення спортивних заходів витримувати значні фізичні та психологічні навантаження, для подальшого залучення їх до резервного спорту;</p> <p>6) підтримка та розвиток олімпійського, неолімпійського, паралімпійського та дефлімпійського руху;</p> <p>7) розбудова спортивної інфраструктури, у тому числі шляхом будівництва та модернізації спортивних споруд;</p> <p>8) надання якісних фізкультурно-спортивних послуг.</p> <p>у молодіжній сфері:</p> <p>1) проведення заходів, спрямованих на підвищення рівня компетентностей молоді, у тому числі громадянських;</p> <p>2) проведення заходів, спрямованих на підвищення рівня культури волонтерства серед молоді;</p> <p>3) активізація залучення молоді до процесів ухвалення рішень, зокрема утворення обласної молодіжної ради;</p>

	<p>4) проведення заходів, спрямованих на зміцнення соціальної згуртованості молоді, у тому числі шляхом здійснення обмінів молоддю в межах України та у партнерстві з іншими державами і міжнародними організаціями.</p> <p>у сфері національно-патріотичного виховання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) здійснення заходів, спрямованих на впровадження та утвердження суспільно-державних (національних) цінностей, розвитку громадянської ідентичності населення України; 2) здійснення заходів, спрямованих на формування у громадян готовності до захисту України, громадського сприяння безпеці та обороні України, а також підвищення престижу військової і спеціальної державної служби; 3) здійснення заходів, спрямованих на розвиток цілісної загальнодержавної політики національно-патріотичного виховання; 4) підтримка і співпраця органів державної влади та органів місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства щодо національно-патріотичного виховання. <p>у сфері оздоровлення та відпочинку дітей:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) придбання путівок до дитячих закладів оздоровлення та відпочинку для дітей, які потребують особливої соціальної уваги та підтримки; 2) організація оздоровлення та відпочинку дітей закладів освіти обласного підпорядкування; 3) організація роботи таборів з денним перебуванням, дитячих закладів праці та відпочинку; 4) здійснення організаційних заходів щодо відпочинку дітей за кордоном; 5) організація оздоровлення дітей у рамках здійснення обмінів між регіонами України.
<p>5. Захист прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1) реалізація заходів обласних програм: запобігання соціальному сирітству, подолання дитячої безпритульності і бездоглядності на 2022-2024 роки; забезпечення житлом дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа на 2022-2024 роки; 2) забезпечення захисту житлових та майнових прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування та осіб з їх числа; 3) підвищення професійного потенціалу працівників служб у справах дітей територіальних громад; 4) забезпечення тимчасового влаштування дітей, які евакуюються на територію області без супроводу законних представників; 5) розвиток в територіальних громадах сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; 6) розвиток в територіальних громадах послуги патронату над дитиною, яка опинилась без батьківського піклування.
<p>6. Надання адміністративних послуг</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1) збільшення кількості центрів надання адміністративних послуг (далі - ЦНАП) у регіоні шляхом створення нових центрів в територіальних громадах області з розвинутою мережею віддалених робочих місць адміністраторів; 2) збільшення кількості ЦНАП в області, що мають

	<p>спеціалізовані робочі станції для оформлення та видачі біометричних паспортних документів, реєстрації (перереєстрації) транспортних засобів і видачі (обміну) посвідчень водія;</p> <p>3) розширення спектру адміністративних та інших послуг, необхідних для вирішення життєвих або бізнесових питань суб'єктів звернення;</p> <p>4) посилення професійно-кваліфікаційного рівня співробітників ЦНАП регіону, шляхом їх залучення до навчальних заходів (семінарів).</p>
7. Освіта	<p>1) забезпечення розвитку освіти, доступності, безперервності та підвищення якості освіти за рахунок модернізації матеріально-технічного забезпечення на рівні держаних стандартів доступності до якісної освіти;</p> <p>2) забезпечення закладів та установ освіти відповідно до сучасного рівня розвитку освітньої індустрії, інформаційно-комунікаційних технологій на основі запитів регіонального соціуму та рівня інноваційного розвитку економіки;</p> <p>3) здійснення комплексних заходів щодо реалізації державної політики у сфері забезпечення закладів освіти сучасними навчальними ресурсами;</p> <p>4) збереження та розвиток мережі закладів дошкільної освіти незалежно від підпорядкування, типів і форм власності;</p> <p>5) створення оптимальної мережі закладів загальної середньої освіти, ресурсна підтримка інноваційних закладів;</p> <p>6) розбудова старшої профільної школи;</p> <p>7) удосконалення змісту та технологій освіти;</p> <p>8) впровадження інформатизації освітнього процесу, розвиток дистанційної освіти;</p> <p>9) забезпечення умов для вибору профілю навчання і виховання відповідно до здібностей, інтересів учнів;</p> <p>10) виявлення та розвиток творчого потенціалу особистостей учнів, залучення їх до вивчення джерел вітчизняної культури, формування ціннісних орієнтирів, патріотизму, стійких моральних принципів і норм, зміцнення активної життєвої позиції;</p> <p>11) забезпечення рівного доступу дітей та учнів до закладів позашкільної освіти, які надають додаткову освіту, спрямовану на здобуття знань, умінь і навичок за інтересами, а також розвивають потреби особистості у творчій самореалізації та організації змістовного дозвілля;</p> <p>12) впровадження якісно нових форм організації позашкільної життєдіяльності підлітків, задоволення їх освітніх потреб шляхом залучення до науково-експериментальної, дослідницької, технічно-конструктивної, художньої, декоративно-прикладної, еколого-прикладної, туристично-краєзнавчої та інших видів творчості;</p> <p>13) реалізація нових моделей неперервної освіти, у тому числі з використанням сучасних інформаційних та комунікаційних технологій;</p> <p>14) упровадження нових освітніх технологій організації освітнього процесу з підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів;</p>

	<p>15) розвиток професійного потенціалу наукових, науково-педагогічних і педагогічних працівників області;</p> <p>16) фінансування заходів щодо виявлення та підтримки обдарованих дітей і молоді;</p> <p>17) організація підвезення учнів та вчителів до закладів загальної середньої освіти, в тому числі до опорних шкіл;</p> <p>18) створення Центру професійної досконалості на базі державного навчального закладу „Чортківське професійно-технічне училище”.</p>
8. Культура	<p>1) координація діяльності й збереження мережі закладів культури;</p> <p>2) формування та організація проведення фестивалів, мистецьких виставок, концертів, вистав, творчих конкурсів, основних культурно-мистецьких заходів та взаємозбагачення національних культур;</p> <p>3) активізація роботи музеїв області;</p> <p>4) реформування бібліотечної системи області та модернізація базової мережі публічних бібліотек в територіальних громадах відповідно до Державних соціальних нормативів забезпечення населення публічними бібліотеками в Україні, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 6 лютого 2019 року № 72;</p> <p>5) активізація роботи над створенням Єдиного електронного каталогу публічних бібліотек області, придбання досконалої автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи (АБІС);</p> <p>6) реалізація „Стратегії розвитку публічних бібліотек Тернопільської області на період до 2025 року „Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України”;</p> <p>9) розвиток кінематографії та забезпечення кінообслуговування населення області;</p> <p>10) проведення археологічних, щорічних науково-пошукових експедицій на об’єктах культурної спадщини області;</p> <p>11) оцифрування бази даних нерухомих об’єктів культурної спадщини;</p> <p>12) проведення робіт з пошуку, ексгумації та перепоховання не облікованих останків жертв воєн та окупаційних режимів ХХ століття;</p> <p>13) збільшення друкованих видань з метою ширшої популяризації нерухомих об’єктів культурної спадщини Тернопільської області та історичних подій, пов’язаних з пам’ятками.</p>
9. Розвиток інформаційного простору	<p>1) проведення інформаційних кампаній соціальної реклами щодо надання соціальних гарантій та допомоги населенню області, військової служби у Збройних силах України, Національній гвардії та Силах Територіальної оборони, запровадження заходів із енергозбереження та енергоефективності, протидії інфекційним та неінфекційним захворюванням серед населення, створення безпечного освітнього середовища, забезпечення сталого економічного розвитку в умовах воєнного стану, формування та підтримки позитивного іміджу Тернопільської області (білборди, сітілайти, плакати, листівки, брошури, тощо);</p> <p>2) здійснення інформаційно-методичних заходів щодо</p>

	<p>тенденцій розвитку інформаційного простору області;</p> <p>3) організація, проведення семінарів, засідань „круглих столів”, нарад, прес-конференцій, брифінгів, прес-турів та конкурсів проєктів, розроблених інститутами громадянського суспільства, конкурсами журналістської майстерності;</p> <p>4) забезпечення оперативного інформування мешканців області про діяльність органів влади з актуальних питань життєдіяльності області, роз’яснення рішень органів влади засобами масової інформації (преса, телебачення, радіо, інтернет-видання, вебсайт обласної військової адміністрації та інше).</p> <p>5) висвітлення рішень регіональної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій при обласній військовій адміністрації, Ради оборони області.</p>
<p>10. Розвиток житлово-комунального господарства, паливно-енергетичний комплекс та енергозбереження</p>	<p>1) реалізація заходів обласної комплексної програми енергоефективності та енергозбереження на 2021-2024 роки та обласної програми „Питна вода Тернопілля” на 2021-2025 роки;</p> <p>2) продовження реконструкцій систем водопостачання та водовідведення для забезпечення населення якісною питною водою;</p> <p>3) кредитування населення на впровадження енергоефективних заходів та запровадження комерційного обліку теплової енергії та водопостачання;</p> <p>4) технічним завданням підприємств водопровідно-каналізаційного господарства буде:</p> <ul style="list-style-type: none"> - зменшення споживання підприємствами водопровідно-каналізаційного господарства електроенергії; - заміна аварійних ділянок мереж, оснащення будинків вузлами комерційного обліку води; - сприяння раціональному використанню води споживачами; - забезпечення вимог до складу та властивостей стічних вод, які скидаються до систем централізованого водовідведення; <p>5) підприємствами комунальної теплоенергетики області вживатимуться заходи щодо оснащення багатоквартирних житлових будинків та нежитлових будівель області вузлами комерційного обліку теплової енергії та гарячої води, у тому числі встановлення індивідуальних теплових пунктів у багатоквартирних будинках м. Тернопіль.</p> <p>6) у сфері благоустрою населених пунктів області продовжуватиметься:</p> <ul style="list-style-type: none"> - реконструкція мереж зовнішнього освітлення вулиць; - реконструкція та ремонт комунальних доріг; - розробка проєктів санітарного очищення населених пунктів області.
<p>11. Захист населення і територій від надзвичайних ситуацій</p>	<p>1) реалізація заходів:</p> <p>обласної програми забезпечення постійної готовності системи управління Тернопільської області до функціонування в умовах особливого періоду на 2022-2027 роки;</p> <p>обласної програми сприяння територіальній обороні в Тернопільській області на 2022-2024 роки;</p> <p>програми сприяння управлінню патрульної поліції в Тернопільській області Департаменту патрульної поліції на</p>

	<p>2021-2024 роки;</p> <p>2) удосконалення територіальної автоматизованої системи централізованого оповіщення населення на базі сучасних технологій;</p> <p>3) утримання територіальної системи централізованого оповіщення населення;</p> <p>4) створення матеріальних резервів для попередження виникнення та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;</p> <p>5) утримання та технічне переоснащення фонду захисних споруд цивільного захисту;</p> <p>6) забезпечення готовності рятувально-водолазних підрозділів до реагування на надзвичайні події на водних об'єктах області;</p> <p>7) забезпечення захисту населення, навколишнього природного середовища і небезпечних об'єктів, об'єктів підвищеної небезпеки, об'єктів з масовим перебуванням людей та населених пунктів від пожеж, підвищення рівня протипожежного захисту та створення сприятливих умов для реалізації державної політики у сфері пожежної безпеки.</p>
<p>12. Охорона навколишнього природного середовища</p>	<p>1) запровадження європейської практики поводження з відходами: завершення процесу ліквідації стихійних сміттєзвалищ;</p> <p>2) приведення у належний санітарний стан існуючих паспортизованих сміттєзвалищ;</p> <p>3) створення в населених пунктах області умов для роздільного збирання твердих побутових відходів та доставки їх ресурсоцінних компонентів до пунктів приймання вторинної сировини;</p> <p>4) створення оптимальної системи збереження, відновлення та збалансованого використання біологічного та ландшафтного різноманіття у межах області згідно вимог Європейського Союзу;</p> <p>5) забезпечити реалізацію державної політики у сфері збереження, відновлення та збалансованого використання біологічного та ландшафтного різноманіття, ефективного здійснення охорони, збереження, відновлення і збалансоване використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду.</p>
<p>Стратегічна ціль II: ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ</p>	
<p>13. Розвиток підприємництва, торгівлі та послуг</p>	<p>1) реалізація заходів, спрямованих на розвиток та підтримку підприємництва, передбачених обласною програмою розвитку малого і середнього підприємництва на 2021–2023 роки, затвердженої рішенням сесії Тернопільської обласної ради від 23 грудня 2020 року № 41 (зі змінами);</p> <p>2) організація надання часткового відшкодування відсоткових ставок за кредитами банків для суб'єктів підприємництва згідно укладених договорів;</p> <p>3) залучення представників місцевого бізнесу до участі в регіональних та державних програмах підтримки бізнесу;</p> <p>4) проведення для суб'єктів господарювання області та працівників консультативних пунктів для бізнесу навчальних заходів з питань створення, розвитку та ведення власної справи;</p> <p>5) продовження співпраці із Програмою GIZ „Fit for Partnership</p>

	<p>with Germany” (співпраця із Німеччиною) з метою розширення ринків збуту та зовнішньоекономічної кооперації;</p> <p>6) здійснення інформаційної підтримки представників малого і середнього підприємництва та потенційних суб’єктів господарювання щодо умов ведення бізнесу, особливостей оподаткування, застосування законодавства про працю, програм розвитку малого бізнесу, грантів, тощо;</p> <p>7) організація професійного навчання безробітних для відкриття власної справи за рахунок коштів Фонду загальнообов’язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття;</p> <p>8) залучення суб’єктів господарювання області до участі в державних закупівлях та процесах приватизації за допомогою електронної системи „ProZorro”;</p> <p>9) реалізація державної політики з питань захисту прав споживачів;</p> <p>10) координація діяльності щодо реалізації в області регуляторної політики;</p> <p>11) забезпечення ефективної діяльності об’єктів інфраструктури підтримки бізнесу.</p>
14. Податково-бюджетна діяльність	<p>1) забезпечення при прийнятті місцевих бюджетів затвердження реального плану доходів на 2023 рік із врахуванням показників соціально-економічного розвитку та наявної бази оподаткування;</p> <p>2) підвищення ефективності роботи із платниками податків з викриття схем ухилення від сплати платежів до бюджету, повної легалізації зайнятості та детінізації виплати заробітної плати суб’єктами підприємницької діяльності;</p> <p>3) активізація претензійно-позовної роботи з ліквідації заборгованості зі сплати податків та зборів;</p> <p>4) мінімізація ризиків ухилення від сплати податків, недопущення зростання податкового боргу до місцевих бюджетів, встановлення об’єктивних критеріїв при наданні податкових пільг органами місцевого самоврядування в умовах розширення прав щодо самостійного прийняття ними рішень;</p> <p>5) покращення співпраці органів місцевого самоврядування та органів податкової служби з виконаних планових показників дохідної частини місцевих бюджетів;</p> <p>6) проведення заходів з протидії тіньовому виробництву та обігу підакцизних товарів з метою вивільнення ринку для надходження легальної підакцизної продукції, що виготовлена та реалізована зі сплатою акцизного податку;</p> <p>7) забезпечення ефективного та обґрунтованого підходу до розподілу вільних залишків коштів та коштів, одержаних від перевиконання дохідної частини місцевих бюджетів, з урахуванням забезпеченості ресурсами захищених видатків відповідних бюджетів;</p> <p>8) здійснення видатків у межах наявного фінансового ресурсу, економне та раціональне використання бюджетних коштів.</p>
15. Контроль за дотриманням законодавства про захист економічної	<p>1) виявлення та припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції у вигляді зловживання монополією, антиконкурентних узгоджених дій суб’єктів господарювання, які здійснюють діяльність на ринках області;</p>

конкуренції	<p>2) здійснення постійного моніторингу публічних закупівель з метою виявленні антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання під час їх підготовки та участі у торгах, тендерах, аукціонах;</p> <p>3) моніторинг рішень органів місцевого самоврядування на предмет виявленш. порушень конкуренційного законодавства у вигляді антиконкурентних дій;</p> <p>4) погодження в установленому законодавством порядку проектів рішень, які мають вплив на конкуренцію;</p> <p>5) виявлення та припинення фактів недобросовісної конкуренції;</p> <p>6) зменшення адміністративного впливу на ринкові процеси, оптимізація державного втручання у фінансово-господарську діяльність суб'єктів господарювання;</p> <p>7) сприяння зняттю або зниженню адміністративних бар'єрів для вступу нових суб'єктів господарювання на товарні ринки області.</p>
16. Розвиток туристичної сфери	<p>1) реалізація проектів розвитку туристичних дестинацій під умовною назвою „Тернопільське Придністер'я”, „Кременецькі гори”;</p> <p>2) залучення інвестицій, грантових коштів та міжнародної технічної допомоги для розвитку туристично-рекреаційної сфери;</p> <p>3) представлення регіонального туристичного продукту „TERNOPIL'YA: new emotions” на міжнародних, національних та регіональних виставково-ярмаркових заходах;</p> <p>4) організація та проведення прес- та інфотурів Тернопіллям для вітчизняних та іноземних представників ЗМІ та туроператорів;</p> <p>5) проведення виставок, фестивалів, конференцій, семінарів, нарад, круглих столів з питань розвитку туристичної галузі області;</p> <p>6) Інтернет-промоція регіону через туристичний веб-портал „TERNOPIL'YA” та у соціальних мережах;</p> <p>7) виготовлення та розповсюдження презентаційної поліграфічної і відео продукції та сувенірів про туристичні можливості регіону.</p>
17. Будівельна галузь та архітектура	<p>1) розроблення та реалізація комплексних планів просторового розвитку території територіальних громад, генеральних планів та планів зонування населених пунктів, а також детальних планів територій, що забезпечить комплексну організацію матеріально-просторового життєвого середовища засобами прогнозування розвитку, планування і забудови населених пунктів з урахуванням нових соціальних, економічних, культурних та адміністративних потреб громад;</p> <p>2) визначення і раціональне взаємне розташування зон житлової та громадської забудови, виробничих, рекреаційних природоохоронних, оздоровчих, історико-культурних зон і об'єктів;</p> <p>3) забезпечення сталого розвитку населених пунктів і територій;</p> <p>4) формування сучасної соціальної, інженерної і транспортної інфраструктури територій та населених пунктів;</p>

	<p>5) обґрунтування розподілу земель за цільовим призначенням;</p> <p>6) розвиток інженерно-транспортної інфраструктури;</p> <p>7) збереження пам'яток архітектури і містобудування, історичного середовища, природного ландшафту;</p> <p>8) захист житлового та природного середовища від шкідливого впливу технічних і соціально-побутових факторів, небезпечних природних явищ;</p> <p>9) залучення будівельних організацій області та місцевих виробників конструкцій і будівельних матеріалів до реалізації інвестиційних проєктів, що реалізуються за кошти державного й місцевих бюджетів, у межах чинного законодавства.</p>
<p>18. Інвестиційна діяльність</p>	<p>1) створення та періодичне оновлення інформаційно-промоційного продукту Тернопільської області з питань іноземної інвестиційної діяльності;</p> <p>2) промоція регіону та презентація інвестиційного потенціалу області на спеціалізованих міжнародних заходах в Україні та закордоном;</p> <p>3) проведення зустрічей керівництва області та обласного бізнесу з представниками іноземного бізнесу в Україні та закордоном у форматах „B2B”, „G2B”, „круглих столів”, бізнес-конференцій, виставково-ярмаркових заходів, інших міжнародних заходів економічного та промоційного спрямування.</p> <p>4) розроблення методичних рекомендацій з питань залучення та супроводу іноземного інвестування в області;</p> <p>5) взаємодія місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з підприємствами, діловими та фінансовими структурами, консалтинговими та інвестиційними фондами щодо залучення інвестицій в економіку Тернопільської області;</p> <p>6) покращення фахових компетенцій спеціалістів територіальних громад з питань промоції територій та підготовки проєктів регіонального розвитку;</p> <p>7) моніторинг та поширення переліку об'єктів інвестування в Тернопільській області;</p> <p>8) поширення серед потенційних інвесторів інформації щодо об'єктів приватизації розташованих на території області.</p>
<p>19. Зовнішньоекономічна діяльність</p>	<p>1) виготовлення та періодичне оновлення інформаційно-промоційного продукту з питань зовнішньоекономічної діяльності Тернопільської області;</p> <p>2) проведення заходів з інформаційної підтримки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності області, підтримка експортерів при виході на нові ринки в умовах поствоєнного економічного відновлення;</p> <p>3) оновлення уніфікованого електронного каталогу експортних пропозицій „Business offers. Ternopil Region”;</p> <p>4) участь, організація та проведення міжнародних форумів економічного спрямування;</p> <p>5) надання фахових консультацій з метою побудови комплексного підходу до вирішення завдань, пов'язаних з експортом;</p> <p>6) проведення промоційної кампанії „Made in Ternopil Region” серед регіонів партнерів іноземних держав та через</p>

	<p>дипломатичні представництва України закордоном; 7) моніторинг розвитку економічних і торговельних відносин з Європейським Союзом та аналіз впливу наслідків функціонування зони вільної торгівлі з Європейським Союзом на економічний розвиток регіону.</p>
<p>20. Налагодження співробітництва з міжнародними інституціями та реалізація проєктів міжнародної технічної допомоги</p>	<p>1) проведення моніторингу програм міжнародної технічної допомоги, створення грантового дайджесту і його систематичне оновлення, розповсюдження інформації щодо грантових програм на офіційних вебресурсах управління та серед потенційних аплікантив грантових проєктів; 2) розвиток транскордонного співробітництва шляхом організації заходів з адміністративно-територіальними одиницями іноземних держав та реалізації спільних проєктів. Сприяння об'єднаним територіальним громадам області щодо налагодження партнерства з громадами інших країн; 3) надання широкої інформаційно-консультативної підтримки місцевим органам виконавчої влади на рівні районів, органам місцевого самоврядування, громадським організаціям, освітнім установам області шляхом проведення навчання, консультацій, семінарів за участю експертів з питань залучення міжнародної технічної допомоги та залучення ресурсів міжнародних фінансових організацій; 4) забезпечення нагляду за реалізацією проєктів міжнародної технічної допомоги та подання Секретаріату Кабінету Міністрів України результатів поточного та/або заключного моніторингу цих проєктів; 5) моніторинг стану реалізації в області 3 проєктів в рамках Програми Транскордонного Співробітництва Європейського Інструменту Сусідства „Польща – Білорусь – Україна 2014-2020”, проєктів-переможців конкурсного відбору в рамках Програми Транскордонного Співробітництва Європейського Інструменту Сусідства „Польща – Україна 2021-2027”, зокрема трьох Великих Інфраструктурних Проєктів на суму 2,2 млн євро та проєктів-переможців конкурсного відбору Дунайської регіональної програми 2021-2027.</p>
<p>21. Транспорт, транспортна інфраструктура</p>	<p>1) забезпечення будівництва, реконструкції, ремонту та експлуатаційного утримання вулично-дорожньої мережі та об'єктів придорожнього сервісу; 2) здійснення габаритно-вагового контролю на дорогах області; 3) удосконалення організації дорожнього руху на аварійно-небезпечних ділянках та місцях концентрації дорожньо-транспортних пригод; 4) контроль за станом безпеки дорожнього руху на автомобільних дорогах області; 5) оптимізація автобусної маршрутної мережі області; 6) впровадження електронної системи обліку пасажирів та GPS-треккерів; 7) утримання, удосконалення та розвиток інфраструктури міжнародного аеропорту „Тернопіль” (збільшення довжини злітно-посадочної смуги для забезпечення зльоту-посадки літаків різних типів).</p>

22. Зв'язок, цифровий розвиток та цифровізація	<p>1) реалізація заходів регіональної програми „Цифрова Тернопільщина” на 2022–2024 роки, яка схвалена рішенням Тернопільської обласної ради від 10 листопада 2021 року № 376;</p> <p>2) розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема забезпечення покриття фіксованим широкосмуговим доступом до Інтернету сільських територій;</p> <p>3) забезпечення ефективного впровадження Закону України „Про електронні документи та електронний документообіг” у місцевих органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування області;</p> <p>4) розвиток системи електронного документообігу в громадах області, впровадження технології використання електронного підпису;</p> <p>5) створення можливостей прийняття та обробки електронних звернень громадян до державних установ, отримання адміністративних послуг в електронному вигляді в місцевих органах виконавчої влади та територіальних громадах області.</p>
23. Промисловий комплекс	<p>1) продовження реалізації Плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з території, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій на безпечну територію, який затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 березня 2022 року № 246-р;</p> <p>2) реалізація низки інвестиційних проєктів підприємствами промислового комплексу області;</p> <p>3) продовження роботи щодо розбудови мережі індустріальних парків та демонополізації ринку виробництва спирту;</p> <p>4) забезпечення розвитку та розширення виробничого потенціалу пріоритетних галузей економіки регіону;</p> <p>5) підвищення конкурентоспроможності промислової продукції регіону на внутрішньому та зовнішньому ринках, впровадження сучасних ресурсо- та енергозберігаючих технологій і обладнання;</p> <p>6) сертифікація систем управління якістю та систем управління безпечністю харчової продукції на підприємствах області.</p>
Стратегічна ціль III: РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ	
24. Агропромисловий комплекс	<p>1) продовження реалізації заходів комплексної програми розвитку агропромислового комплексу Тернопільської області на 2021–2025 роки, затвердженої рішенням сесії Тернопільської обласної ради від 23 грудня 2020 року № 36;</p> <p>2) впровадження 10 інвестиційних проєктів для оснащення сільгоспвиробництва новою ефективною ресурсозберігаючою технікою і технологіями виробництва й переробки продукції для підвищення врожайності сільгоспкультур і продуктивності великої рогатої худоби та свиней;</p> <p>3) налагодження ефективної співпраці інвесторів з органами місцевого самоврядування, спрямованої на реалізацію інвестиційних проєктів у галузі агропромислового комплексу та залучення вітчизняних та іноземних інвестицій;</p> <p>4) розвиток кредитно-фінансових механізмів підтримки сільгоспвиробників, у тому числі лізингу сільськогосподарської техніки;</p>

	<p>5) освоєння площ ріллі не зайнятих в обробітку, земель запасу і резерву, покращення родючості та підвищення урожайності;</p> <p>6) використання передових розробок у сфері науки і техніки та впровадження нових ефективних ресурсозберігаючих технологій з метою підвищення продуктивності сільськогосподарських культур;</p> <p>7) подальший розвиток галузі тваринництва шляхом будівництва нових та реконструкції старих тваринницьких комплексів та виведення нових високопродуктивних генотипів сільськогосподарських тварин;</p> <p>8) проведення виставково-ярмаркової діяльності задля підвищення конкурентоспроможності та виходу продукції товаровиробників області на зовнішні ринки збуту продукції;</p> <p>9) створення вигідних умов для страхування майбутнього врожаю сільськогосподарських культур.</p>
--	--

Проект Програми соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2023 рік є документом державного планування місцевого рівня. Програмою окреслені цілі, основні завдання та заходи економічного, соціального та культурного розвитку регіону на короткостроковий період з урахуванням загальнодержавних реформ.

Основою Програми є людино центричний підхід, оскільки розвиток людського капіталу є підґрунтям зростання регіональної економіки та зміцнення конкурентних позицій регіону як в країні, так і світу.

Виконання пріоритетних напрямів та завдань Програми забезпечують структурні підрозділи обласної військової адміністрації спільно з органами місцевого самоврядування та територіальними органами центральних органів виконавчої влади, а координацію та контроль за ходом реалізації Програми здійснює департамент економічного розвитку і торгівлі обласної військової адміністрації.

Зв'язок з іншими документами державного планування:

- Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695;
- Національна економічна стратегія на період до 2030 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 року № 179;
- Стратегія людського розвитку, затверджена Указом Президента України від 02 червня 2021 року № 225/2021;
- Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року, схвалені Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019;
- Указ Президента України від 8 листопада 2019 року № 837/2019 «Про невідкладні заходи щодо проведення реформ та зміцнення держави»;
- Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021–2027 роки та план заходів з її реалізації у 2021–2023 роках, яка затверджена рішенням сесії Тернопільської обласної ради від 03 грудня 2020 року № 16.

В процесі проведення СЕО експерти використовували матеріали Регіональної доповіді «Про стан навколишнього природного середовища в Тернопільській області у 2020 році» Управління екології та природних ресурсів

Тернопільської ОДА та Екологічний паспорт регіону: Тернопільська область – 2021 рік, матеріали довідника ДЗ Центр медичної статистики МОЗ України «Показники здоров'я населення та використання ресурсів охорони здоров'я в Україні за 2019-2020 роки».

II. Характеристика поточного стану довкілля, у тому числі здоров'я населення, та прогнольні зміни цього стану, якщо документ державного планування не буде затверджено

Тернопільська область знаходиться в західній частині України між 24°44' і 26°44' сх. д. та 48°30' і 50°16' пн. ш. Вона межує з Рівненською, Чернівецькою, Львівською, Івано-Франківською, Хмельницькою областями. Межі області на значному протязі природні: на сході - р. Збруч, на півдні та південному заході - р. Дністер, на північному заході - Кременецьке горбогір'я.

Область займає західну частину Подільської височини. Рельєф її рівнинний. Поверхня області має нахил з півночі на південь. Це підтверджують напрями русел рік. Абсолютні висоти поверхні тут коливаються від 443 м (біля с. Мечищів Бережанського району) до 116 м (в гирлі річки Збруч). На території Подільської височини в межах області можна виділити окремі частини: Тернопільське плато, Подільське і Кременецьке горбогір'я, Товтровий кряж і Придністровську рівнину.

Одним із пріоритетних напрямків стратегічного розвитку області вважається розв'язання екологічних проблем і підтримання стабільної ситуації щодо охорони навколишнього природного середовища та забезпечення раціонального використання, збереження й відтворення природних ресурсів. Не менш важливим є висновок щодо прогнозних змін стану довкілля, особливо якщо документ державного планування (далі – ДДП) не буде затверджено.

Поточний стан довкілля в Тернопільській області узагальнено в матеріалах Екологічного паспорту Тернопільської області: Тернопільська область – 2021 рік, Регіональної доповіді «Про стан навколишнього природного середовища в Тернопільській області у 2020 році» управління екології та природних ресурсів Тернопільської обласної державної адміністрації, а також щомісячних інформаційно-аналітичних оглядах про стан довкілля у Тернопільській області.

Зміст цих документів повністю розкриває екологічну ситуацію в Тернопільській області, зокрема, що стосується впливу на такі компоненти довкілля і складові життєдіяльності населення:

- атмосферне повітря;
- водні ресурси;
- земельні ресурси;
- відходи;
- біорізноманіття та природно-заповідний фонд;
- наслідки для здоров'я населення.

СТАН АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ. Тернопільська область розташована у помірному кліматичному поясі із переважаючим західним напрямком перенесення повітряних потоків. Тому на її територію, довкілля та населення мають вплив забруднені атмосферні маси повітря, зокрема Бурштинською і Добротвірською тепловими електростанціями, які входять у десятку найбільших забруднювачів повітря в Україні.

За даними Головного управління статистики у Тернопільській області у 2020 році загальна кількість викидів забруднюючих речовин в атмосферне

повітря від стаціонарних джерел по Тернопільській області становила 9,482 тис.т., а у 2019 9,409 тис. т або збільшилась на 0,8 %.

Таблиця 2.1

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря за видами економічної діяльності, 2019-2020 рр.

	Обсяги викидів			
	2019 рік (тис. тонн)	% до 2018 року	2020 рік (тис. тонн)	% до 2019 року
Усі види економічної діяльності	9,409	100,0	9482,4	100,8
Сільське, лісове, рибне господарство	3,181	33,8	2855,3	89,8
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	0,946	10,1	1000,1	105,8
Переробна промисловість	1,491	15,8	1299,3	87,2
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	0,769	8,2	963,1	125,2
Водопостачання, каналізація, поводження з відходами	0,001	0,0	2,1	167,2
Будівництво	0,042	0,5	6,2	15,1
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	0,106	1,1	84,1	79,1
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	2,078	22,1	2651,8	127,6
Тимчасове розміщення й організація харчування	0,0	0,0	0,8	654,2
Інформація та телекомунікації	0,003	0,0	3,0	102,2
Фінансова та страхова діяльність	-	-	-	-
Операції з нерухомим майном	0,039	0,4	18,8	47,5
Професійна, наукова та технічна діяльність	0	0	0	92,9
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	0,438	4,7	337,5	77,1
Освіта	0,173	1,8	151,7	87,7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,141	1,5	107,4	76,4
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,001	0,0	1,0	93,0
Надання інших видів послуг	0,0	0,0	0,2	124,8

Зростання обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення у Тернопільській області в 2020 році пов'язане із збільшенням обсягів викидів забруднюючих речовин підприємствами газотранспортної системи регіону.

У 2020 році у містах та районах області, де розташовані підприємства, діяльність яких пов'язана з транспортуванням та постачанням газу, мала місце тенденція щодо збільшення обсягів викидів в атмосферне повітря. До цих підприємств належать: Тернопільське лінійне виробниче управління магістральних газопроводів ПАТ «Укртрансгаз» та ДП «Кременецьке управління з постачання та реалізації газу» (вони збільшили викиди на 0,917 тис. тонн (на 196,7%) та 0,220 тис. тонн (на 38,7%) відповідно через збільшення обсягів транспортування газу).

За інформацією Міністерства розвитку громад та територій України щодо стану соціально-економічного розвитку регіонів за січень-березень 2020 року порівняно з 2019 роком, у 2020 році в Тернопільському регіоні відмічалось збільшення викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення у розрахунку на одиницю населення на 8,4%. Така тенденція, наприклад, спостерігалася також ще у 6 регіонах, найбільше у Одеській (на 40,7%), м. Києві (на 38,4%), Луганській (на 15,2%), Черкаській (на 9,8%).

Найбільший вклад у сумарний по області викид забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел внесли:

У 2020 році найбільше навантаження від забруднення атмосферного повітря здійснювалось на мешканців м. Кременець, Тернопільського та Чортківського районів. Найбільша щільність викидів на 1 км² – 37,0 т залишається у м. Кременці. Аналіз розподілу викидів по території області свідчить, що найбільший внесок у валовий викид забруднюючих речовин в атмосферне повітря дають підприємства Гусятинської, Тернопільської та Буцацької територіальних громад.

За даними Головного управління статистики у Тернопільській області у 2020 році витрати на впровадження природоохоронних заходів по охороні атмосферного повітря і проблеми зміни клімату склали 760,8 тис.грн. Це менше аналогічного показника 2019 року на 186,2 тис.грн.

Інформація щодо динаміки викидів в атмосферне повітря Тернопільської області у 2000 році та впродовж 2011-2020 років приведена в табл. 2.2.

Інформація щодо динаміки викидів в атмосферне повітря Тернопільської області у 2000 році та впродовж 2011-2020 років (табл. 2.2) свідчить про загальну тенденцію до зниження їхніх обсягів. Тенденція викидів в атмосферне повітря як стаціонарними, так і пересувними джерелами впродовж 2011-2020 років є спадною. Аналогічно за цей же період зменшувались показники: щільності викидів у розрахунку на 1 кв.км; обсягів викидів у розрахунку на 1 особу; обсягів викидів на одиницю ВРП. Базовий темп зростання за усіма цими показниками є від'ємним, в той час як ланцюговий темп зростання – неоднозначний, що зумовлено множиною причин та впливом різнохарактерних факторів.

Таблиця 2.2

Інформація щодо динаміки викидів в атмосферне повітря

Тернопільської області у 2000 році та впродовж 2011-2020 років, тис. тонн

Роки	Викиди в атмосферне повітря, тис. т.			Щільність викидів у розрахунку на 1 кв.км, кг	Обсяги викидів у розрахунку на 1 особу, кг	Обсяг викидів на одиницю ВРП
	Всього	у тому числі				
		стаціонарними джерелами	пересувними джерелами			
2000	*	8,9	*	*	*	*
2011	65,4	20,4	45,0	4700	60,4	4,0
2012	65,1	21,0	44,1	4709	60,3	3,6
2013	57,7	15,9	41,8	4173	53,6	3,2
2014	49,03	8,23	40,8	3551,8	45,8	*
2015	46,33	8,46	37,87	3351,6	43,4	2,3
2016	45,2	9,0	36,2	3270	42,5	1,5

2017	45,3	10,6	34,7	3277	42,9	1,1
2018	42,9	10,2	32,7	3104	40,9	0,9
2019	42,0	9,4	32,6	3037	40,2	0,7
2020	41,6	9,5	32,1**	3005	40,2**	0,7

* статистичні дані відсутні

** Дані щодо викидів від пересувних джерел попередні

Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря Тернопільської області за останні десять років має досить чіткі тенденції. Зокрема, достовірна трендова модель (з коефіцієнтом детермінації 97,76%) викидів всіма джерелами описується поліномом третього ступеня, тобто вказує на прискорений у часі спад обсягів вказаних викидів, що з 2017 р. змінюється на зростання, яке за умов збереження незмінними всіх діючих факторів також буде прискорюватися.

Аналогічну динаміку мають викиди за джерелами, зокрема поліномом третього ступеня описується динаміка викидів забруднюючих речовин пересувними джерелами. Високі значення коефіцієнтів детермінації в побудованих трендових моделях свідчать про їх достовірність, що дозволяє будувати адекватні інерційні прогнози, проте дані моделі не відображують дію різних факторів на обсяги викидів забруднюючих речовин, які чинять вплив на динаміку останніх і можуть змінювати вказані тенденції.

Аналіз розподілу викидів по території області свідчить, що найбільший внесок у валовий викид забруднюючих речовин в атмосферне повітря дають наступні підприємства, які є основними забруднювачами атмосферного повітря в Тернопільській області за 2019-2020 роки (усього викидів, т/рік):

1. ПАТ «Укртрансгаз» філія УМГ «Черкаситрансгаз» Барське ЛВУМГ (Гусятинська газо-компресорна станція) – 1279,3 тонни у 2019 році та 930, 9 тонни у 2020 році

2. ТОВ «Бучачагрохлібпром» – 876,5 тонни у 2019 році та 327, 9 тонни у 2020 році

3. ДП «Кременецьке управління з постачання та реалізації газу» – 568,4 тонни у 2019 році та 788,1 тонни у 2020 році

4. ПАТ «Укртрансгаз» філія УМГ «Львівтрансгаз» Тернопільське лінійне виробниче управління магістральних газопроводів – 466,1 тонни у 2019 році та 1382,6 тонни у 2020 році

5. ТОВ «Радехівський цукор» Чортківське МПД – 462,2 тонни у 2019 році та 256,2 тонни у 2020 році

6. ТОВ «Радехівський цукор» Хоростківське МПД – 309,5 тонни у 2019 році та 320,5 тонни у 2020 році

7. ПАП «Агропродсервіс» – 305,0 тонн у 2019 році та 269,0 тонн у 2020 році

8. СГ ТОВ «Поділля» Збараський район – 224,6 тонни у 2019 році та 198,3 тонни у 2020 році.

ЗМІНА КЛІМАТУ.

Протягом останніх 10 років реєструється зростання температури атмосферного повітря у м. Тернопіль у межах 0,8 - 2,3°C, що відповідає загальним тенденціям як в Україні, так і в Європі. Найбільший внесок у зміну

річної температури в регіоні мали літній та зимовий сезони. Їх середня температура зросла, відповідно, на 1.3°C та 1.2°C. При цьому найбільш суттєво підвищилась температура повітря у січні (2.1°C) та липні (1.6°C). Весною середня температура виросла на 0.9°C. Цей ріст значною мірою зумовлений підвищенням температури у березні (1.7°C). температура повітря восени змінилась несуттєво (0.1°C). Ріст середньої за рік та місяць приземної температури повітря у Тернопільській області зумовлений збільшенням максимальної та мінімальної температури повітря впродовж усього року. Ці зміни практично не викликають сумнівів. Значне зростання максимальної і, особливо, мінімальної температури повітря у холодний період року зумовило зменшення кількості морозних днів.

Підвищення температури повітря на Тернопільщині зумовило також збільшення майже на два тижні тривалості теплого періоду та зростання його комфортності для людини. Ріст максимальної температури, зумовив збільшення кількості спекотних днів, коли максимальна температура повітря перевищувала 20 та 25 °С. При цьому найбільш інтенсивний ріст, як і в інших регіонах, характерний для температури вище 25 °С.

Збільшення числа спекотних днів на Тернопільщині супроводжувалось ростом відносної вологості, що ймовірно привело до збільшення кількості днів з задихою, яка несприятливо впливає на самопочуття та здоров'я людини. Зміна кількості опадів, що випадають в області за рік та сезон дуже мало ймовірна. При цьому відмічається деяке їх підвищення восени, особливо у вересні (майже на 30%) та зменшення зимою, особливо у грудні та січні. Підвищення температури повітря, особливо мінімальної, у холодний період зумовило на значній території України зміну структури опадів. Проте на Тернопільщині збільшення повторюваності числа днів з дощем взимку і зменшення числа днів зі снігом є несуттєвим.

Таблиця 2.3

Інформаційні дані щодо динаміки обсягів викидів парникових газів за 2015-2020 роки, тис.тонн

№	Назва парникового газу	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1.	Метан (CH ₄)	3,12	3,20	3,60	3,60	3,69	3,99
2.	Оксид азоту (N ₂ O)	0,043	0,70	1,00	1,00	0,037	0,015
3.	Діоксид вуглецю (CO ₂)	364,4	407,2	611,3	600,0	672,5	487,4
	ВСЬОГО:	367,563	411,1	615,9	604,6	676,227	491,4

Викиди речовин, що належать до парникових газів в області у 2019 році склали 491,4 тис.тонн, зокрема метан – 3,99 тис.тонн (39% у загальному обсягу викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел), оксид азоту (N₂O) – 0,015 тис. тонн (0,39%), діоксиду вуглецю – 487,4 тис.тонн. В загальному кількості викидів парникових газів в 2020 році у порівнянні з 2019 роком скоротилась на 184.827 тис. тонн. Але викликає стурбованість тенденція на зростання викидів парникових газів (особливо CO₂) за останні 5 років, що пов'язано із відновленням виробництва в області.

СТАН ВОДНИХ РЕСУРСІВ. Забезпечення водою галузей економіки області та населення здійснюється із поверхневих та підземних джерел. Рівнинний рельєф і достатнє зволоження впливають на формування густої річкової мережі. Більш як 120 річок області мають довжину понад 10 км. До великих річок належить річка Дністер; до середніх – Збруч, Серет, Іква і Горинь; всі інші – до малих. Всі річки загальнодержавного значення. Більшість річок області (80%) протікає в меридіональному напрямі по нахилу території області. Це ріки, які належать до басейну Дністра. Найбільшими з них є Золота Липа, Коропець, Стрипа, Серет, Збруч, Нічлава. Ріки басейну Прип'яті – Іква, Вілія, Горинь течуть на північний схід і гирла їх виходять за межі області. Ріки області мають змішаний тип живлення. Навесні вони поповнюються талими сніговими водами, влітку – дощовими, весь рік – підземними водами. При цьому атмосферні опади складають 70%, а підземні води – 30% загального стоку. Найвищий рівень води в ріках спостерігається у березні і квітні, коли тане сніг, а також в першій половині літа, коли часто випадають дощі. Під час повені рівень води може піднятися на 10-50 см за добу. Найнижчий рівень води в ріках (межень) – у серпні-вересні і грудні-лютому, коли випадає незначна кількість опадів.

За водозабезпеченістю Тернопільська область займає 15 місце в Україні. На території області налічується 1401 річка загальною довжиною 6066 км, 26 водосховищ загальною площею водного плеса 3579 га, об'ємом води 81,2 млн. м³ і 886 ставків загальною площею водного плеса 5627 га, об'ємом води 58,8 млн. м³, 3432 артезіанські свердловини і 74285 шахтних колодязів. В залежності від водності року на одного мешканця області припадає лише від 1 до 1,5 тис. м³ води на рік. До того ж розподіл водних ресурсів по території області нерівномірний. Найменше водозабезпеченими є Чортківський район.

Водні ресурси області використовуються для промислового і сільськогосподарського водопостачання, комунально-побутових потреб, енергетики, риборозведення, рекреаційних цілей. Інформація щодо динаміки водоспоживання за 2017-2020 роки подана у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Інформація щодо динаміки водоспоживання за 2017 – 2020 роки

Показники	Одиниця виміру	2017	2018	2019	2020
Забрано води з природних джерел, у тому числі:	млн. м ³	49,23	50,81	52,07	38,75
поверхневої	млн. м ³	23,91	25,20	27,87	20,73
підземної	млн. м ³	25,32	25,61	24,20	18,02
Забрано води з природних джерел у розрахунку на одну особу	м ³	46,6	47,2	49,3	36,69
Використано свіжої води, усього	млн. м ³	37,30	38,44	40,23	30,74
у тому числі на потреби:					
- господарсько-питні	млн. м ³	17,81	17,75	16,90	15,14
- виробничі	млн. м ³	19,41	20,47	23,10	15,20
- сільськогосподарські	млн. м ³	3,705	3,704	2,968	0,11
- зрошення	млн. м ³	0,073	0,226	0,235	0,16

Використано свіжої води у розрахунку на одну особу	м ³	35,1	36,0	38,2	29,20
Втрачено води при транспортуванні	млн. м ³	5,46	5,19	4,50	4,64
- у відсотках до забораної води	%	11,1	10,2	8,64	11,97

Чітко простежується стабільне зростання споживання води для виробничих потреб та зрошення, при загальному зменшенні водогосподарського питного споживання використання свіжої води у розрахунку на одну особу щорічно зростає на 1-2 м³.

У поверхневі водні об'єкти Тернопільської області:

що свідчить про недостатню роботу очисних споруд і потребу подальшого фінансування їх реконструкції та будівництва;

- у 2020 році скинуто 30,83 млн м³ зворотних вод, в тому числі: - 12,37 млн м³ відносяться до нормативно чистих, які не потребують очистки. Це зворотні води при веденні ставково-рибного господарства та від прямоточних систем охолодження на промислових підприємствах; - 16,30 млн м³ нормативно очищених стічних вод; - 2,07 млн м³ забруднених стічних вод, що свідчить про недостатню роботу очисних споруд і потребу подальшого фінансування їх реконструкції та будівництва;

В основному забруднені стоки скидають підприємства комунальної сфери, через каналізаційні мережі яких скидається близько 80% забруднених зворотних вод. Головною причиною цього є значна зношеність каналізаційних мереж, насосних станцій, очисних споруд, несвоєчасне проведення поточних та капітальних ремонтів, припинення експлуатації обладнання у зв'язку з високою енергоємністю, низька кваліфікація обслуговуючого персоналу, недостатня увага міських і селищних голів до питань забезпечення належного функціонування згаданих об'єктів. Відсутність очистки зворотних вод гальмує розвиток населених пунктів, зокрема і житлового будівництва.

Починаючи з 2015 року, завдяки залученню та освоєнню коштів Державного та місцевих бюджетів, в населених пунктах області, зокрема містах Бережани, Збараж, Ланівці, Підгайці, Почаїв, Хоростків, Шумськ, селищах Товсте Чортківського району та Микулинці Тернопільського району, селах Нове Село Тернопільського району та Більче-Золоте Чортківського району проведено будівництво чи реконструкцію каналізаційних очисних споруд на об'єктах комунальної та соціальної сфери. На кінець 2020 року з перелічених очисних споруд нормативного очищення стічних вод досягнуто на об'єктах в містах Хоростків та Збараж, селищі Микулинці Тернопільського району (фізіотерапевтична лікарня) та селі Більче-Золоте Чортківського району (фізіотерапевтична лікарня). Решта зданих в експлуатацію очисних споруд досі не забезпечують нормативного очищення зворотних вод.

Упродовж 2017-2020 років в області розпочато роботи з: реконструкції каналізаційних очисних споруд у містах Кременець і Чортків; будівництва таких споруд у місті Бучач. Також завершено роботи з реконструкції каналізаційних очисних споруд у місті Скалат Тернопільського району та селищі Козова.

В режимі повної біологічної очистки працюють тільки очисні споруди КП «Тернопільводоканал». Більшість підприємств комунальної сфери відводять недостатньо-очищені стоки, а стоки таких міст, як Борщів, Зборів, Монастириська та частина стоків міст Заліщики, Бучач, Бережани відводяться без очистки.

Бережанське МКП «Добробут», КП «Зборівський водоканал», Кременецьке КП «Міськводгосп», КП Тереховлянської міської ради «Тереховля» віднесені до переліку екологічно-небезпечних об'єктів області, а Чортківське виробниче управління водоканалізаційного господарства тривалий час входило до «Переліку екологічно-небезпечних об'єктів України». Найбільші забруднювачі водних об'єктів представлені у табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Найбільші забруднювачі водних об'єктів в Тернопільській області у 2017-2020рр.

№ п/п	Підприємства	Категорія стоків	Скиди забруднених зворотних вод, млн. м ³			
			2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік
1.	МКП «Добробут», м. Бережани	без очистки	0,154	0,181	0,160	0,143
2.	КП «Зборівський водоканал»	без очистки	0,130	0,119	0,131	0,108
3.	Чортківський ВУВКГ	недостатньо-очищені	0,521	0,477	0,521	0,508
4.	КП Тереховлянської міської ради «Тереховля»	недостатньо-очищені	0,158	0,132	0,159	0,102
5.	ДП «Техніка» м. Борщів	без очистки	0,125	0,119	0,125	0,106
6.	КП «Міськводгосп» м. Кременець	недостатньо-очищені	0,315	0,320	0,315	0,279

*За даними Регіонального офісу водних ресурсів у Тернопільській області

За даними суб'єктів системи моніторингу Тернопільської області, упродовж 2019-2020 року на території регіону гідрохімічні показники якості поверхневих вод у створах спостереження в цілому не зазнали значних змін і переважно відповідали гранично допустимим концентраціям для водойм рибогосподарського призначення.

На екологічний стан поверхневих вод області у 2020 році впливали скиди недостатньо очищених стічних вод внаслідок неефективної роботи каналізаційно-очисних споруд, невнесення в природу прибережних захисних смуг і водоохоронних зон, а також їх недодержання, насамперед у населених пунктах, засмічення водойм побутовими відходами. Головні джерела забруднення поверхневих водних об'єктів – це підприємства житлово комунального господарства.

Основні проблеми при очищенні зворотних вод виникають на комплексах очисних споруд, які експлуатуються зазначеними підприємствами. Загалом ці проблеми пов'язані з недовантаженістю, зношеністю обладнання та відсутністю коштів на проведення поточних ремонтних робіт чи реконструкції в цілому.

На території Тернопільської області транскордонне забруднення поверхневих вод відсутнє. Оцінка якості поверхневих вод області здійснювалась на основі аналізу інформації стосовно величин гідрохімічних показників у порівнянні з відповідними значеннями їх гранично – допустимих концентрацій

(ГДК) та фоновими показниками. Спостереження за станом поверхневих вод Тернопільської області здійснювалося:

- Регіональним офісом водних ресурсів у Тернопільській області;
- Тернопільським обласним лабораторним центром Міністерства охорони здоров'я України.

Таблиця 2.6

Показники біологічного споживання кисню у водоймах області впродовж 2015-2020 років

Водний басейн, річка	Показник БСК5, мгО/л					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
<i>р. Серет</i>						
Івачівське вдсх.	2,76	2,56	2,48	3,12	3,36	2,6
Тернопільське вдсх.	2,82	2,57	2,62	3,09	2,98	2,7
Касперівське вдсх.,	2,76	2,62	2,74	2,62	3,03	2,5
<i>р. Золота Липа</i>						
створ у м. Бережани	2,82	1,96	2,6	3,04	2,88	
<i>р. Стрипа</i>						
створ у м. Бучач	2,88	2,79	2,76	2,8	2,79	2,8
<i>р. Нічлава</i>						
Борщівське вдсх.	3,66	3,83	3,75	3,28	3,94	2,5
<i>р. Збруч</i>						
створ у смт. Підволочиськ	2,92	2,82	2,76	2,88	3,11	2,4
створ у смт. Скала-Подільська	2,85	3,08	2,86	2,7	2,42	
<i>р. Горинь</i>						
створ у смт Вишнівець	2,78	2,70	2,6	2,46	2,64	
створ у м. Ланівці	2,88	2,78	2,48	2,6	2,9	
<i>р. Іква</i>						
створ у м.Кременець	2,76	2,58	2,46	2,54	2,98	

Відсутність окремих показників щодо біологічного споживання кисню у водоймах Тернопільської області у 2020 році пов'язаний з тим, що контроль за їх станом не проводився.

Отже, на основі лабораторного визначення якості поверхневих вод (табл. 2.6) за гідрохімічними показниками, зокрема по показнику БСК5, можна зробити висновок, що якість поверхневих вод у басейнах р. Дністер в порівнянні з базовим 2015 роком в деяких випадках покращилась, в інших випадках – в

незначній мірі погіршилась, але залишається в межах допустимих норм. А ось в басейні р. Дніпро погіршилась, але також перебуває в межах норми. Найбільш забрудненою річкою області є р. Нічлава в околицях м. Борщів. Стан водойм в області можна охарактеризувати в цілому як задовільний. По якості води в водоймах воду можна охарактеризувати як нормативно-чисту.

Моніторинг якості води поверхневих водойм свідчить про те, що незважаючи на значний спад промислового виробництва за останні роки та зменшення скидів стічних вод у водойми, по області відмічається тенденція до погіршення екологічного стану водойм II класу за мікробіологічними показниками. Основними причинами забруднення водойм області є те, що населені пункти (міста і селища) не забезпечені станціями для очистки стічних вод, значна кількість діючих очисних споруд застарілі і не відповідають сучасним вимогам, відсутні кошти на проведення реконструкції та будівництво нових очисних споруд, каналізаційних мереж.

СТАН ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ. Тернопільська область має багаті земельні ресурси, її земельний фонд станом на 1 січня 2020 року та на 1 січня 2021 року залишався на одному і тому ж рівні і складав 1382,4 тис. га. З них у 2019 році 1073,3 тис. га або 77,6 відсотків займали сільськогосподарські угіддя, а в 2020 році – 1046,2 тис. га або 76 відсотків (у середньому по Україні - 67,6%). Це свідчить про високий рівень сільськогосподарського освоєння земель. Понад 89% земельного фонду займають землі сільськогосподарських підприємств, орендарів, індивідуальних землекористувачів, які використовуються для ведення сільськогосподарського виробництва, підсобного господарства.

Загальна площа сільськогосподарських угідь не змінилась і складає 1046,2 тис. га (76%) території області. В результаті уточнення облікових відомостей за результатами матеріалів інвентаризації площа перелогів складає 3,4 тис. га, а площа ріллі відповідно – 856,4 тис. га (62%). Площа багаторічних насаджень складає 15,7 тис. га. Площа пасовищ та сіножатей на сьогоднішній день становить 144,1 тис. гектара і 26,5 тис. гектарів відповідно. Забудованими землями зайнято 63,8 тис. га території області, під водою - 19,3 тис. га.

Сільськогосподарські угіддя включають орні землі, багаторічні насадження, пасовища і сінокоси. Найвищу частку у сільськогосподарських угіддях займають орні землі (рілля). За цим показником (81,9%) область посідає одне з перших місць в Україні. Частка орних земель є найбільшою в центральній і південній частинах області, дещо меншою - в північній і західній частинах. Ця частка в районах залежить від величини площ під багаторічними насадженнями, сінокосами і пасовищами. Найбільші площі багаторічних насаджень є в південній частині, а пасовищ і сінокосів - у західній і північній частинах області.

Значна розораність ґрунтів і розчленування території призводять до збільшення площ ерозійних земель. А це веде до постійного скорочення сільськогосподарських угідь. Унаслідок природної і штучної ерозії з полів області виноситься понад 20 млн. т ґрунту і 1 млн. т гумусу за рік. На ерозійних землях кожного року недобирається значна частка врожаю сільськогосподарських культур.

На території Тернопільської області є деякий резерв для збільшення площі сільськогосподарських земель – це заболочені і перезволожені землі. Вони становлять понад 4,8 тис га і розташовані на заплавах, плоских межиріччях. В області тривалий час проводилися роботи із осушення цих земель. Але в багатьох випадках таке осушення в долинах рік не було доцільним. Воно призвело до обміління русел рік, зниження води в колодязях, зникнення джерел, а також деградації та зникнення ряду водно-болотних угідь.

В області є також землі, які зайняті різноманітними кар'єрами, а також відпрацьовані землі (землі, які використовувалися при розробці корисних копалин). Вони займають площу 3,4 тис. га і в майбутньому їх можна використати для сільськогосподарського виробництва.

Приведення кількості використання орних земель до природоохоронно-безпечних і обґрунтованих значень в значній мірі стримується внаслідок передачі цих площ у приватну власність, відсутності економічного механізму зменшення рівня використання еродованих і деградованих земель, «нульового» фінансування здійснення консервації земельних ділянок. Основними антропогенними факторами, що впливають на стан земель та довкілля, є сільське господарство, промисловість, транспорт, енергетика та ін.

Консервація деградованих і малопродуктивних земель за 2020 рік здійснювалась недостатніми темпами: потребують консервації - 21,1 тис. га або 1,5 % до загальної площі території; відповідно проведено консервацію лише на 0,02 тис. га земельних площ, що складає менше 0,001% земель області, а тому цей процес у подальшому потребуватиме додаткового фінансування.

Протягом 2013-2020 років Головним управлінням Держгеокадастру в області видано 196 наказів на площу 1144,5061 га про надання дозволу та затвердження землепорядних документацій із землеустрою державним і комунальним лісогосподарським підприємствам у постійне користування під заліснення малопродуктивних та деградованих сільськогосподарських земель державної форми власності, з них 137 наказів на площу 886,8347 га про затвердження землепорядних документацій із землеустрою про передачу у постійне користування. У рамках агрохімічної паспортизації земельних ділянок відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 22.11.2017 року № 890 внесено зміни до Типового договору оренди землі, зокрема щодо передбачення фіксації в договорі оренди землі показників якісних характеристик ґрунтового покриву земельної ділянки на момент її передачі в оренду та відшкодування орендодавцю – власнику земельної ділянки збитків у разі погіршення її у непридатний для використання за цільовим призначенням стан. Таким чином відбулося удосконалення здійснення механізму контролю за ефективним та раціональним використанням орендарями земельних ділянок, зокрема за якістю ґрунтів, збереженню та відтворенню їх родючості.

Спостереження за станом родючості ґрунтів Тернопільської області здійснює Тернопільська філія державної установи «Інститут охорони ґрунтів України». Загальну характеристику стану родючості ґрунтів можна оцінити за еколого-агрохімічним балом. Такий бал земельної ділянки враховує не лише наявність у ґрунті поживних речовин, важких металів, пестицидів та

радіонуклідів, а й поширені ґрунти, їх змитість, кислотність та інші фізико-хімічні властивості, які впливають на родючість ґрунту.

Середньозважений бал паспортизованих земель становить по області – 57. Найкращі землі у Підволочиській (бал - 66), Лановецькій (64), Тернопільській і Велико-Березовицькій територіальних громадах (62), де залягають найбагатші ґрунти області – це чорноземи глибокі малогумусні, чорноземи реградовані, чорноземи опідзолені та невелика частка темно-сірих опідзолених. У цих місцевостях ґрунти середньої і високої якості. Найнижчий бал мають землі Монастириської (бал - 46), Борщівської (49), Підгаєцької (50), Бережанської (53) територіальних громад, де широко поширеними ґрунтами є ясно- та сірі опідзолені та інші ґрунти з низькими показниками природної родючості та різних ступенів змитості та оглеєності. Негативно впливає на загальний, еколого-агрохімічний бал земельної ділянки і зростання кислотності ґрунту внаслідок інтенсивного застосування фізіологічно кислих мінеральних добрив та низькі темпи їх розкислення.

В цілому, по області, найбільш поширеними є ґрунти середньої якості п'ятого класу з середнім балом 51–60 площею 161,3 тис. га (42,25 %) та високої якості четвертого класу з середнім балом 61–70 площею 133,7 тис. га (35,02 %). Ґрунти третього класу високої якості з балом 71–80 займають площу 14,5 тис. га. Ґрунти середньої якості шостого класу з балом 41–50 і низької якості з балом 21–40 займають відповідно 55,2 і 17,1 тис. га або 14,46 і 4,48% обстежених площ. Дуже високоякісні ґрунти в області відсутні, а непридатні до використання ґрунти не залучені в сільськогосподарський обіг.

СТАН ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ. Промислові відходи в області утворюються на основних та побічних виробництвах переробної, харчової, машинобудівної, легкої промисловості і внаслідок спалювання твердого палива та експлуатації автомобільного транспорту.

Згідно з даними Головного управління статистики у Тернопільській області по формі статистичної звітності № 1-відходи (річна) «Утворення та поводження з відходами» в Тернопільському регіоні:

- за 2020 рік утворилось – 279,8 тис.т відходів, з них утилізовано – 67,4 тис.т, передано на сторону – 206,3 тис.т, видалено у спеціально відведених місцях та об'єктах – 36,2 тис.т, наявність відходів на кінець 2020 року, накопичених протягом експлуатації, у спеціально відведених місцях чи об'єктах економічно активних підприємств і організацій, та з урахуванням відходів тимчасово розміщених у спеціально відведених місцях чи об'єктах – 617,8 тис.т.

Відповідно до Порядку ведення реєстру об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 31 серпня 1998 року № 1360, до реєстру об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів внесено 23 об'єкти, протягом 2019 року не внесено жодного підприємства. Протягом 2020 року до реєстру внесено два підприємства. Реєстр місць видалення відходів ведеться згідно із Порядком ведення реєстру місць видалення відходів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 03.08.1998 № 1216. Так, наприклад, у 2019 році до даного реєстру було внесено 16 паспортів місць видалення відходів. Станом на 01.01.2020 та на 01.01.2021

року було погоджено паспорти та включено до реєстру місць видалення відходів області 109 та 111 місць видалення відходів відповідно.

На території області мають ліцензії на поводження з небезпечними відходами та здійснюють їх збір з наступною відправкою в місця утилізації:

- Приватне підприємство «Мале підприємство «Альфа» (МП «Альфа») (збирання, зберігання відходів, що містять як складові або забруднювачі ртуть, сполуки ртуті (у т.ч. відпрацьовані люмінесцентні лампи та прилади);

- МПП «Фортуна» (збирання, зберігання відпрацьованих батарей свинцевих акумуляторів, несортованих відпрацьованих батарей за винятком сумішей батарей, наведених у Зеленому переліку відходів, відходів батарей, не визначених у Зеленому переліку відходів, які містять сполуки, наведені у дод. 2 до Положення (З), в кількості, що перетворює їх у небезпечні);

- ПП «Екоцентр плюс» (збирання, зберігання ртуті, сполук ртуті).

Для видалення побутових відходів із 1022 населених пунктів області існує 740 сміттєзвалищ. Деякі сміттєзвалища обслуговують 2-3 населених пункти.

Станом на 1.01.2021 року в області паспортизовано 111 сміттєзвалищ. Питання щодо виділення коштів на виготовлення паспортів місць видалення відходів органами місцевого самоврядування інших населених пунктів області не вирішується.

Зокрема, в місті Тернопіль відсутній полігон для зберігання промислових відходів. Промислові відходи, що не мають подальшого збуту або відсутні технології їх утилізації, тимчасово зберігаються на територіях підприємств.

У Тернопільській області обсяги утворення твердих побутових відходів і на сьогоднішній день становлять близько 900 тис. куб. метрів (279,7 тис. тонн), для захоронення яких функціонує близько 740 сміттєзвалищ (з них 32 комунальних, в містах і селищах). Обсяги утворення ТПВ щороку зростають (рис. 1).

Рисунок 1

**Обсяги утворення твердих побутових відходів в Тернопільській області
впродовж 2000-2019 років, тис. куб. метрів**

У 2020 році обсяги утворення твердих побутових відходів в Тернопільському регіоні становили 279,8 тис. тонн.

На протязі 2018-2020 років загалом спостерігається тенденція до зменшення утворення ТПВ. За даними Головного управління статистики у Тернопільській області впродовж 2018-2020 років:

- утворилося відходів 1651,8, 1062,6 та 279,8 тис. тонн відповідно;
- використано (утилізовано) відходів 240,7, 277,7, 67,4 тис. тонн відповідно;
- у 2018-2019 роках було знешкоджено (знищено) 1,1 та 1,5 тис. тонн відходів відповідно. Дані за 2020 рік відсутні у зв'язку із зміною форми статистичної звітності;
- спалено відходів 4,4, 2,4 та 2,1 тис. тонн відповідно;
- направлено відходів в сховища організованого складування (поховання) 29,4, 29,3 та 36,2 тис. тонн відповідно;
- передано відходів іншим підприємствам 1608,9, 1097,9 та 206,3 тис. тонн відповідно;
- наявність відходів на кінець року, накопичених протягом експлуатації, у спеціально відведених місцях чи об'єктах економічно активних підприємств і організацій, та з урахуванням відходів тимчасово розміщених у спеціально відведених місцях чи об'єктах 990,1, 722,0 та 617,8 тис. тонн відповідно.

Згідно з даними звітності за формою 1-ТПВ в Тернопільській області, процент охоплення населення послугою з поводження з побутовими відходами становить 67%. При цьому за останні п'ять років цей показник майже не змінюється.

За даними районних державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування послуга з поводження з побутовими відходами надається в 204 населених пунктах Тернопільської області, що складає 19,2% населених пунктів області.

Таблиця 2.7

**Тверді побутові відходи та їх компоненти, які збираються роздільно,
тис. тонн.**

Компоненти ТПВ	2015	2016	2017	2018	2019
Змішані ТПВ		662,8	650,6	835,9	851,24
великогабаритні ТПВ		33,4	40,3	35,28	40,1
Макулатура (картон, папір)		8,6	10,1	8,581	8,61
Полімери (плівка, пакети, ПЕТ пляшки і коробки, пластмаса тощо)		14,4	42,6	11,842	14,87
Упаковка Тетра Пак та інша (комбінована, багатошарова)		-	-	-	-
Метали (чорні, кольорові)		7,74	-	0,417	0,055
Скло (склотара, скlobій)		7,04	9,51	5,173	1,536
Текстиль (синтетичний, натуральний, змішаний)		-	-	0,4	0,4
Органічні компоненти, які здатні до біологічного розкладання (харчові відходи, відходи рослинного походження тощо)		14,74	-	-	-
Електричне та електронне обладнання		1,9	1,3	0,32	0,166
Небезпечні компоненти		-	-	-	-
Інші		24,03	31,33	2,182	2,287

Всього	788,5	774,6	785,74	900,095	919,264
---------------	--------------	--------------	---------------	----------------	----------------

Джерело: дані звітності за формою 1-ТПВ

За останні 5 років суб'єктами господарювання, що надають послуги з поводження з побутовими відходами зібрано та перевезено 4,1 млн куб. метрів побутових відходів, з них захоронено 3,3 млн куб. метрів. Обсяг відходів після сортування та відібраних сировино цінних компонентів за ці роки становить 0,6 млн куб. метрів (0,4 млн тонн). Від початку експлуатації місць видалення відходів області обсяг захоронених відходів на них становить 22,9 млн куб. метрів (5,6 млн тонн) (табл. 2.8). І це лише статистична інформація, на справді цей показник набагато більший. Суб'єкти господарювання приховують (занижують) об'єми і вагу відходів для зменшення податку за розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях чи об'єктах.

Таблиця 2.8

Обсяг зібраних, перевезених, захоронених ТПВ та відібраних сировино цінних компонентів

Заходи	Всього, млн. куб. м.	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Кількість твердих побутових відходів зібраних і перевезених підприємствами	4,167	0,788	0,775	0,785	0,900	0,919	0,839
Кількість твердих побутових відходів захоронених на полігонах, сміттєзвалищах	3,535	0,696	0,668	0,625	0,763	0,783	617,8
Обсяги відходів після сортування та відібраних сировино цінних, тис. тонн компонентів	396,0	11,1	0,96	129,7	130,9	123,9	82,658

Послуги у сфері поводження з побутовими відходами надає 31 підприємство, з них 21 підприємство комунальної форми власності, 10 – приватної. Також, в області є розповсюдженим обрання надавача послуг з вивезення ТПВ без конкурсу. На 2019 рік у 198 населених пунктах (18,7%) було впроваджено систему роздільного збирання твердих побутових відходів (ПЕТ-пляшка, скло, макулатура). На сьогоднішній день, не впроваджено роздільне збирання відходів у Бережанському та Підгаєцькому районах. Збирання та заготівлю відходів як вторинної сировини здійснюють 17 суб'єктів господарювання.

За інформацією Міністерства розвитку громад та територій України щодо стану соціально-економічного розвитку регіонів за січень-березень 2020 року порівняно з попереднім роком, у 2020 році в Тернопільському регіоні частка населених пунктів, у яких впроваджено роздільне збирання ТПВ (у загальній кількості населених пунктів регіону) зростає у 16 регіонах. Тернопільська область є одним із лідерів серед регіонів за цим показником (18,7%) поряд із Закарпатською (30,4%) та Харківською (16,0%) областями.

Для видалення побутових відходів населених пунктів області існує 740 сміттєзвалищ. Деякі сміттєзвалища обслуговують 2-3 населених пункти. Станом на 01.01.2022 року в області паспортизовано 111 сміттєзвалищ. Питання щодо виділення коштів на виготовлення паспортів місць видалення відходів органами місцевого самоврядування інших населених пунктів області не вирішується.

На території області спеціалізовані підприємства або полігони утилізації, зберігання, знешкодження та поховання токсичних відходів, відходів об'єктів оборонної діяльності відсутні. Через відсутність коштів не проводяться роботи з будівництва та облаштування нових та існуючих сміттєзвалищ, порушуються правила експлуатації діючих сміттєзвалищ. На більшості діючих сміттєзвалищ не виконуються технологічні процеси при утилізації твердих побутових відходів.

Рисунок 2

Впровадження роздільного збирання відходів.

В 2019-2020 роках операції з безпечного збирання, перезатарювання та вивезення на знешкодження непридатних пестицидів та агрохімікатів з території Тернопільської області не проводилися. На даний час залишилося 12,782 т непридатних або заборонених до використання пестицидів.

СТАН ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ

Тернопільська область відноситься до мало лісистих областей України. Площа земель лісогосподарського призначення області становить 201,4 тис. га, з них 183,2 тис. га земель, вкритих лісовою рослинністю. Лісистість області становить 13,3%. На одного жителя області припадає 0,19 га вкритих лісом земель. Ліси на території області розташовані нерівномірно та зосереджені, в основному, у північній (з переважанням соснових деревостанів) і північно-західній частині (бук, граб), де лісистість досягає 20-25%, а також у південній частині (дуб, граб), де лісистість досягає 14-18%.

Розподіл загальної площі земель лісового фонду області за відомчою підпорядкованістю:

- підприємства Держаного агентства лісових ресурсів України, державні лісогосподарські підприємства - 157,7 тис. га (78,3%);
- органи місцевого самоврядування (ліси державної власності) - 23,6 тис. га (11,7%);
- землі державної власності, які не надані у користування - 9,8 тис. га (4,9%);
- Міністерство інфраструктури України - 3,7 тис. га (1,8%);
- інші лісокористувачі - 6,6 тис. га (3,3%). У постійному користуванні державних підприємств, що входять до сфери управління Тернопільського обласного управління лісового та мисливського господарства перебуває 157,7 тис. га лісів області (78,3 %).

За останні 5 років загальна площа земель лісогосподарського призначення зросла на 0,8 тис. га. Запас деревини в лісах оцінюється в межах 32,31 млн м³. Середній запас на 1 га в лісах управління становить 223 м³. Середній приріст на 1 га вкритої лісом площі 3,63 м³. Середній вік деревостанів 62 роки, відбувається поступове старіння лісів, що впливає на їх санітарний стан. Площа вкритих лісовою рослинністю ділянок становить 145,1 тис. га.

Лісовий фонд регіону в розрізі земель цільового призначення та категорій земель (станом на 01.01.2021 року) виглядає наступним чином:

- землі лісогосподарського призначення – 144,4 тис. га;
- землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення – 10,2 тис. га;
- землі іншого призначення – 3,8 тис. га.

Розподіл лісів за категоріями в залежності від основних виконуваних ними функцій:

- ліси природоохоронного, наукового та історико-культурного призначення - 42,8 тис. га (29,5%);
- рекреаційно-оздоровчі ліси - 25,0 тис. га (17,2%);
- захисні ліси - 18,1 тис. га (12,5%);
- експлуатаційні ліси - 59,2 тис. га (40,8%).

Вікова структура вкритої лісом площі:

- молодняки - 25,6 тис. га (17,6%);
- середньовікові - 74,2 тис. га (51,1%);
- пристигаючі - 22,4 тис. га (15,5%);
- стиглі і перестійні - 22,9 тис. га (15,8%).

Розподіл за основними лісоутворюючими породами:

- хвойні - 20,5 тис. га (14,1%);
- твердолистяні - 119,5 тис. га (82,4%);
- м'яколистяні - 4,8 тис. га (3,3%);
- інші деревні породи та чагарники - 0,3 тис. га (0,2%).

Породний склад:

- хвойні - 5,57 млн м³ (17,2%); в тому числі: сосна - 4,61 млн м³ (14,3%); ялина - 0,4 млн м³ (1,2%); модрина - 0,5 млн м³ (1,5%);

- твердолистяні - 25,71 млн м3 (79,6%); в тому числі: дуб - 16,72 млн м3 (51,7%); бук - 3,35 млн м3 (10,4%); ясен - 1,90 млн м3 (5,9%); граб - 3,08 млн м3 (9,5%);
- м'яколистяні - 0,99 млн м3 (3,1%); в тому числі: береза - 0,58 млн м3 (1,8%); осика - 0,02 млн м3 (0,06%); вільха - 0,20 млн м3 (0,6%);
- інші деревні породи та чагарники - 0,04 млн м3 (0,1%).

Питання нарощування лісистості області включено до пріоритетних напрямків розвитку лісогосподарської галузі. Забезпечення розширеного відтворення лісів є одним з важливих завдань. Лісогосподарськими підприємствами області за останні 60 років починаючи з 1953 до 2013 року відтворення лісів проведено на площі 116,6 тис. га. В останні роки – щорічно на площі 600-700 га.

Лісовідновлення за 2019-2020 роки склало 861,3 га (у 2019 році 506,3 га та у 2020 році 355 га).

У розрізі лісокористувачів, власників лісів:

- Підприємства Держлісагентства – 432 га у 2029 році та 355 га у 2020 році;
- Підприємства Мінекономіки – 64,1 га у 2029 році, а у 2020 році – 0 га;
- Підприємства Мінприроди – 10,2 га у 2029 році, а у 2020 році – 0 га.

Лісорозведенням (створенням нових лісових насаджень) у 2019-2020 роках було охоплено площі: підприємств Держлісагентства (201 га у 2019 році та 255 га у 2020 році) та підприємств Мінприроди (10,2 га у 2019 році та 1 га у 2020 році). Лісорозведення (створення нових лісових насаджень) за 2020 рік становило 256 га.

Про велику питому вагу лісовідновних робіт у загальному обсязі лісогосподарської діяльності свідчить те, що 91,4 тис. га або 63% всіх лісів області займають штучно створені насадження. Залісення зрубів та збільшення площі лісів проводиться шляхом лісовідновлення і лісорозведення. Із загальних обсягів відтворення лісів за п'ять останніх років на площі 3,5 тис. га природне поновлення становило 10,6% (370 га).

Про значимість штучно створених насаджень і разом з тим наявність проблем свідчать інформаційні дані опитування лідерів територіальних громад щодо значення лісосмуг, яку було проведено у жовтні 2020 року. В опитуванні брали участь 80 лідерів об'єднаних територіальних громад із 22 регіонів України (14% міських ОТГ, 41% селищних і 45% сільських).

За інформаційними даними опитування, виявлено:

- у переважній більшості громад відсутня документація на землі під лісосмугами. Лише близько третини громад утворили комісії відповідно до постанови КМУ від 22 липня 2020 р. № 650;

- у більшості громад лісосмуги зайняли площі до 500 га, є не зареєстрованими в ДЗК, чверть з них практично знищені;

- лише у 30% опитаних громад лісосмуги знаходяться в оренді та здебільшого у постійному користуванні;

- у більшості випадків відсоток від НГО встановлений як орендна плата за користування лісосмугами на рівні не більше 3%.

Разом з тим, лідери ОТГ прагнуть отримати більш детальну інформацію щодо усіх аспектів використання лісосмуг. Більшість із них готові брати лісосмуги у власність ОТГ.

БІОРИЗНОМАНІТТЯ ТА ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД

Рослинний світ. Флора Тернопільщини багата і різноманітна. Вона налічує близько 1100 видів вищих спорових і насінневих рослин, які належать до 100 родин і 500 родів. Географічне положення Тернопільської області визначило і різноманітність її рослинного покриву. Західна та північна частини області (Тернопільський і Кременецький адміністративні райони) віднесені до Західноукраїнської підпровінції Східно-європейської провінції Європейської області широколистяних лісів. Східні та південно-східні частини території належать до Подільсько-середньопридніпровської підпровінції Східноєвропейської провінції Європейсько-сибірської лісостепової області.

У східній частині області на рівнинному плато переважають карбонатні чорноземи, на яких колись розвивалась лучно-степова рослинність. Степова рослинність на території Тернопільської області в природному вигляді не збереглась. Майже всі степові ділянки розорані, а ті, що залишилися, зазнали значного впливу людини. Нерозорані степові ділянки можна зустріти на схилах горбів, балок та ін.

На заході в умовах розчленованості місцевості та м'якшого клімату поширений комплекс опідзолених чорноземів, на яких у період формування сучасної флори розвивалась лісова рослинність.

Заплавні луки поширені у верхніх і середніх течіях лівих приток Дністра, а також у верхів'ях річок басейну Прип'яті, на родючих ґрунтах долини Ікви, Стиру, Вілії, Серету та Стрипи. Тут розвинений багатий покрив із злакових і злаково-болотних трав. Суходільні луки займають підвищені рівнини і схили ярів та балок. У рослинному покриві переважають бобово-злакові трави. Болотна рослинність зосереджена головно у долинах річок північної частини області.

Рослинний світ області налічує багато реліктових та ендемічних видів. До реліктових належать: осока низька, бруслина карликова, плющ звичайний, волошка Маршала, сеслерія Гейфлера та ін. Ендемічні рослини області: заяча конюшина Шиверека, гвоздика Андржійовського, вівсюнець пустельний, самосил передгірний та ін. На території області зростає 160 видів вищих судинних рослин, які занесені до Червоної книги України та 102 види рослин, що є регіонально-рідкісними. Крім того, охороняється 15 видів рослин, що віднесені до додатків Конвенції про охорону дикої флори і фауни і природних середовищ існування в Європі, 40 види рослин, що віднесені до додатків Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES), 16 видів, що віднесені до Європейського Червоного списку.

Тваринний світ області представлений лісовими та степовими видами. Трапляється види, які водяться на Поліссі, а також у Карпатах. Поліські види поширені в північній частині області. Це куниця лісова і кам'яна, заєць, білка, дикий кабан, рись, вовк, рябчик, тетерев, куріпка та ін. У південній частині області живуть представники тваринного світу Карпат - горностай, ласка, дикий

кіт, дикий кабан, рябчик, орел-сапсан, снігур, кедрівка, козуля, олень. В області поширені також тварини степу – заєць, сіра і степова полівка, тхір, жайворонок, перепелиця, стрепет. У річках області водяться коропа, карасі, лини, окуні, соми, щуки, у багатьох річках і ставах – цінні хутрові звірі (видра, ондатра), дикі водоплавні птахи.

У наслідок нераціонального господарювання у минулі десятиліття значно зменшились чисельність популяцій лосів, козуль, оленів дрохв, інших видів тварин. У 1960-х роках зникли дрохви, які були у Кременецькому районі (в 1937 р), немає рябчиків у Шумському районі. Сіра гуска стала надзвичайно рідкісним птахом. Зник стрепет. До ендемічних видів належать подільський кріт, плямистий ховрах, мала кутора, чагарникова полівка. Деякі види тварин області перебувають під загрозою цілковитого знищення і тому вимагають охорони. Серед них є рідкісні, які занесені до «Червоної книги України» – лелека чорний, тхір степовий, широковух звичайний, пугач, орланбілохвіст, кіт лісовий, беркут, кутора мала, скопа, полоз лісовий та інші.

На території області заборонено відстрілювати видру, ондатру, білку, сіру куріпку, яструба-перепелятника, ворона та грака. На території області охороняється 414 видів тварин, з них 195 видів віднесені до Червоної книги України. Крім цього, охороняється 68 видів тварин, що віднесені до додатків Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES), 306 видів - до додатків Конвенції про охорону дикої флори і фауни і природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція), 34 - до додатків Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин (Боннська конвенція, CMS), 40 видів тварин охороняються відповідно до Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів (AEWA), 24 види охороняються відповідно до Угоди про збереження кажанів в Європі (EUROBATS).

ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД. У результаті здійснення ряду заходів, площу природно-заповідного фонду в області доведено до 123,87 тис. гектарів. Природно-заповідний фонд області має у своєму складі 656 одиниць територій та об'єктів. Питома вага площі природно-заповідного фонду від площі Тернопільської області складає 8,95 %.

У 2022 році за пропозиціями обласної військової адміністрації рішеннями обласної ради від 26 серпня 2022 року № 604 та № 605 оголошено 11 територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення загальною площею 277,76 га.

За поданням обласної військової адміністрації на розгляді в Міндовкілля перебувають матеріали про розширення території національного природного парку „Кременецькі гори” із збільшенням площі на 721,4288 га.

Продовжується підготовка документів до проєктів створення 22 нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 22,28 тис. га, у тому числі створення національного природного парку „Бережанське Опілля” орієнтовною площею 11,8 тис. га.

ВПЛИВ ЗАБРУДНЕННЯ НА СТАН ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ. Тернопільська область є однією з середньо заселених українських областей.

Населення області станом на 1 січня 2022 року склало 1021,7 тис. осіб. В області впродовж останніх 20 років спостерігається тенденція до спаду чисельності постійного та наявного населення. Якщо у 2000 році чисельність наявного населення становила 1156,9 тис. осіб, у 2010 році – 1088,9 тис. осіб, у 2015 – 1069,9 тис. осіб, у 2020 році – 1038,7 тис. осіб.

Таблиця 2.9.

Динаміка формування чисельності населення Тернопільської області, протягом 1990 – 2022 р.р. (тис. осіб, на початок року)

Рік	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022
Назва показника									
Чисельність населення, тис. осіб	1171,5	1177,7	1156,9	1119,6	1088,9	1069,9	1038,7	1030,6	1021,7
Природний приріст/ скорочення	+1,7	-2,0	-5,2	-5,8	-3,8	-4,5	-6,9	-7,7	-9,3
Міграційний приріст/ скорочення	+1,9	-0,3	-1,8	-1,7	-1,0	+0,3	-0,3	-0,2	+0,7
Сумарний приріст/ скорочення	+3,6	-2,3	-7,0	-7,5	-4,8	-4,2	-7,2	-7,9	-8,6

Населення області за останні 7 років (з 2015 по 2020 роки) зменшилось на 48,2 тис. осіб. Народжуваність в області, як і по всій території України, зменшується з кожним роком. У 2015 році вона складала 10,10 на 1000 населення, а у 2021 році лише 7,1 на 1000 населення. Загальна смертність серед населення коливається з року в рік в інтервалі від 14,0 на 1000 населення (2016-2017 роки) до 15,3-16,3 на 1000 населення (2020 та 2021 роки).

Природний приріст населення за останні 30 років є стабільно від’ємним.

За даними наукових досліджень негативні фактори, що мають вплив на здоров’я людини, за значимістю розподіляються наступним чином:

- соціальні (харчування, спосіб життя, шкідливі звички) – 37%;
- забруднення атмосферного повітря – 21%;
- медичні та біологічні – 19%;
- забруднення питної води – 13%;
- інші причини – 10%.

Це зумовлено, в першу чергу, тим, що людина споживає за добу повітря набагато більше в об’ємному відношенні, ніж води та їжі. Водночас істотні захисні бар’єри існують тільки для тих шкідливих речовин, що потрапляють до організму через шлунково-кишковий тракт, легені ж таким надійним захистом не забезпечені.

Наявні в атмосферному повітрі шкідливі речовини впливають на людський організм при контакті з поверхнею шкіри або слизовою оболонкою. Поряд з

органами дихання забруднювачі вражають органи зору та нюху, а впливаючи на слизову оболонку гортані, можуть викликати спазми голосових зв'язок. У деяких випадках вплив одних з забруднюючих речовин у комбінації з іншими призводять до більш серйозних розладів здоров'я. Статистичний аналіз дозволив досить надійно установити залежність між рівнем забруднення повітря і таких захворювань, як захворювання верхніх дихальних шляхів, серцева недостатність, бронхіти, астма, пневмонія, емфізема легень, різні алергійні захворювання, а також хвороби зору. Ознаки і наслідки дій забруднювачів повітря на організм людини проявляються здебільшого в погіршенні загального стану здоров'я: з'являються головний біль, нудота, відчуття слабкості, знижується або втрачається працездатність.

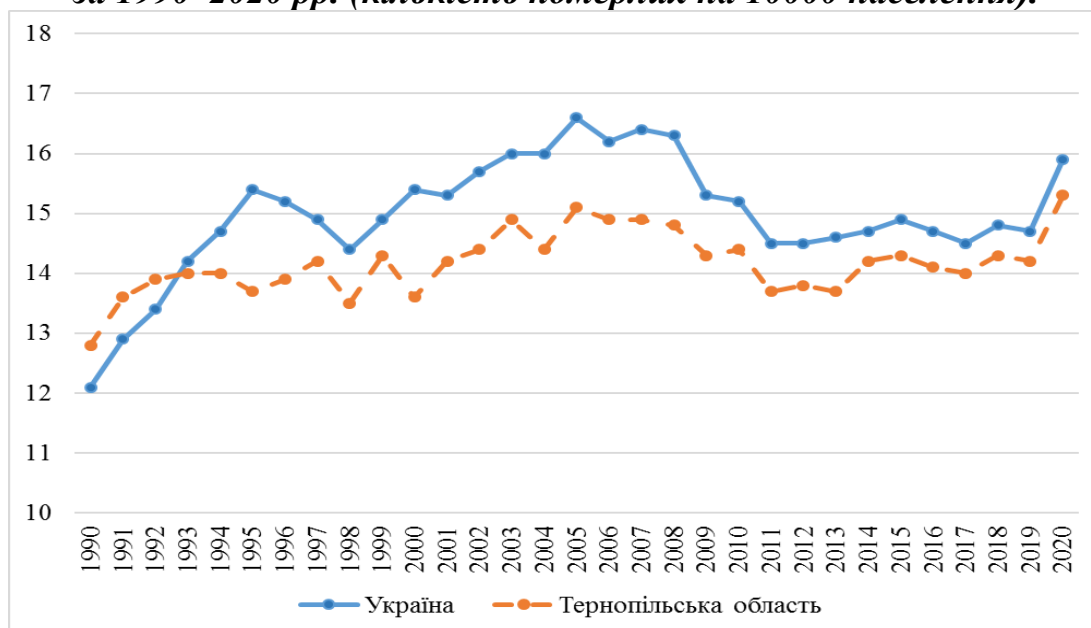
Здоров'я є ключовим аспектом життєдіяльності як окремої людини, так і суспільства загалом. З одного боку, стан здоров'я населення є індикатором соціально-економічного розвитку, з іншого – соціально-економічні детермінанти суттєво позначаються на формуванні здоров'я, його стані та динаміці.

Забезпечення основних потреб населення в галузі охорони здоров'я нерозривно пов'язані з досягненням цілей сталого розвитку та первинними заходами з охорони навколишнього середовища. Ув'язка питань охорони здоров'я, охорони навколишнього середовища та покращення соціально-економічних умов вимагає міжсекторальних зусиль. Згідно з оцінками Регіонального бюро ВООЗ, в Європі на частку екологічних чинників, таких як доступ до чистої води і санітарно-гігієнічним послугам, житлові умови, якість повітря, середовище на роботі і схильність до впливу екстремальних погодних умов, доводиться 13-20% тягаря хвороб. У всіх європейських країнах існують нерівності щодо впливу чинників НС на здоров'я, і ці нерівності можуть доходити до крайності: в найменш забезпечених групах схильність несприятливих впливів часто буває як мінімум в п'ять разів вище, ніж в групах з високим рівнем доходів.

Власне цими чинниками обумовлюється погіршення здоров'я населення України за час незалежності викликає особливе занепокоєння. На даний час стан здоров'я України є одними з найгірших в Європі.

Порівняння стану здоров'я населення в Тернопільській області із загальноукраїнськими показниками дає підстави стверджувати про дещо кращу загальну картину щодо стану здоров'я населення, однак не суттєву. Зокрема рівень смертності в області у 2020 р. становив 15,3 ‰ (в Україні – 15,9 ‰). Менше у Тернопільській області й дитяча смертність (5,7‰ та 6,7‰ відповідно). За останній рік рівень смертності суттєво зріс, що пов'язано із пандемією COVID-19 (рис. 3).

Смертність населення в Україні та Тернопільській області за 1990–2020 рр. (кількість померлих на 10000 населення).

При цьому за деякими причинами смертності у Тернопільській області показники перевищують середньоукраїнські, зокрема смертність від хвороб системи кровообігу, новоутворень, хвороб нервової системи, ендокринних хвороб та хвороб органів дихання (рис. 1). Загалом у структурі причин смертності в області переважають хвороби системи кровообігу – 72% та новоутворення – 12%. За останній рік зросла частка хвороби системи кровообігу, що пов'язано із пандемією COVID-19, смертність від якої безпосередньо складає 3% (рис. 4).

Структура смертності в Тернопільській області за причинами смерті, 2021 рік

Зростає в області й рівень захворюваності. Порівняно із 1995 роком первинна захворюваність зросла в 1,5 рази. Рівень поширеності хвороб також зростає. Така ситуація характерна для більшості вікових груп, особливо високі темпи росту захворюваності для підлітків 15-17 років. Зростання захворюваності серед молоді є дуже небезпечною тенденцією, адже власне у дитячому і підлітковому віці закладаються основи здоров'я, які проявляються протягом майбутнього життя. Власне здорове дитинство та юність є одним із детермінантів здоров'я.

У структурі первинної захворюваності в області перше місце займають хвороби органів дихання – 48 %; на другому – хвороби системи кровообігу – 7%, на третьому – хвороби шкіри та підшкірної клітковини – 7%.

Незважаючи на те, що в Тернопільській області захворюваність нижча за загальноукраїнську, спостерігається негативна тенденція до їх зближення. Так, якщо у 2004 році індекс захворюваності в Тернопільській області становив 0,907, то у 2021 він майже дорівнював одиниці – 0,992. З одного боку це пов'язано із незначним зменшенням загальноукраїнського рівня захворюваності, з іншого – зростанням цього рівня на Тернопільщині.

Важливим аспектом дослідження здоров'я населення є його диференціація залежно від місця проживання та оцінка детермінант, які її обумовлюють. Народження і подальше проживання людини в тій чи іншій місцевості накладає свій відбиток на його здоров'я. Для одних він буде позитивний, для інших – ні.

Високі темпи росту захворюваності у Тернопільській області насторожують і наштовхують на думку про те, що це пов'язано власне з її аграрною специфікою, переважанням сільських поселень, де, як відомо, рівень розвитку охорони здоров'я у різних аспектах (фінансовому, інформаційному, оперативному, кадровому та ін.) є нижчим за міські поселення. Пандемія COVID-19 поглибила негативні тенденції та суттєво збільшила рівень захворюваності в області, причому за багатьма класами хвороб.

Покращення якості здоров'я населення України та Тернопільської області зокрема, пов'язані насамперед із поліпшенням екологічної ситуації, соціально-економічних детермінант здоров'я населення та збільшенням фінансування системи охорони здоров'я.

Це можливе, у т.ч. за таких умов:

1. Пріоритетності питань здоров'я в діяльності центральних та місцевих органів влади.
2. Посилення відповідальності населення за власне здоров'я.
3. Побудови ефективної державної системи забезпечення закладів охорони здоров'я необхідними ліками та медичним обладнанням.
4. Покращення контролю за станом довкілля. якістю харчування та питної води.
5. Розробка чітких критеріїв і пріоритетів в медичному обслуговуванні населення, які б повністю відповідали сучасним світовим стандартам.

Проблема здоров'я населення загострюється останні два десятиріччя. Результатом цього є значне зростання смертності та захворюваності населення як в Україні, так і Тернопільській області зокрема.

Зараз ситуація із поширенням хвороб і захворюваністю в Тернопільській області дещо краще, ніж у цілому по Україні. Однак проведений аналіз динаміки захворюваності за класами хвороб показав негативну тенденцію, яка проявляється в значно більших їх темпах росту в області, ніж в Україні за останні роки. Особлива складна ситуація у сільській місцевості. У результаті вже за кілька років область може опинитись серед гірших в Україні за станом здоров'я.

Тому, виходячи з вищесказаного, перед центральними та місцевими органами влади постає завдання термінового прийняття виважених рішень, які б дозволили покращити якість здоров'я населення, зокрема через екологічні детермінанти. Тобто питання здоров'я мають бути пріоритетними.

Посилення забруднення довкілля призводить до зростання захворюваності з цілого ряду хвороб. Загальна тенденція уперше зареєстрованих випадків захворювання населення Тернопільської області носить мінливий характер і може бути описана поліноміальною регресійною моделлю третього ступеня, періодичні спади чергуються з нарощенням рівня захворюваності. Слід відзначити, що стан здоров'я населення території виявляє доволі тривожні тенденції і вимагає постійного моніторингу. В області відбувається процес депопуляції населення. Тренд смертності населення області залишається вкрай неблагополучним, що є найголовнішою складовою природного скорочення населення області.

Загалом можна відзначити, що стан здоров'я населення Тернопільської області виявляє доволі тривожні тенденції і вимагає постійного моніторингу, а напрями Програми повинні орієнтуватись на зниження ризиків для здоров'я населення внаслідок реалізації запропонованих заходів.

У випадку відмови від прийняття нової Програми буде пригальмовано поступальний рух у напрямку сталого розвитку регіону та можливе зниження рівня екологічної безпеки навколишнього природного середовища, умов життєдіяльності та здоров'я населення. При цьому, внаслідок фізичного зношення та морального старіння засобів, споруд та обладнання, ряд елементів системи охорони довкілля Тернопільської області буде продовжувати піддаватися руйнівним процесам, що у свою чергу може призвести до загального погіршення стану довкілля.

Припинення розширення і обслуговування природоохоронних територій та об'єктів може призвести до погіршення їх стану та негативного впливу на екосистеми, зменшиться біорізноманіття флори та фауни, а також знизиться асиміляційна спроможність природних біоценозів та їх позитивний вплив на суміжні агробіоценози.

Розлад у функціонуванні системи поводження з відходами в області неминуче призведе до їх неконтрольованого накопичення та, як наслідок, зростання забруднення всіх компонентів навколишнього природного середовища, погіршення умов життєдіяльності та стану здоров'я населення. З огляду на це, нульовий варіант – відсутність затвердженої Програми соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2022 рік є завідомо неприйнятним.

III. Характеристика стану довкілля, умов життєдіяльності населення та стану його здоров'я на територіях, які ймовірно зазнають впливу

Прогнозована оцінка ймовірного впливу проєкту Програми на довкілля відповідно до контрольного переліку розглянутих питань, розглянутих в розділі II, дозволяє на основі експертних оцінок, зробити такі висновки щодо ймовірного впливу проєкту Програми на довкілля:

Проєкт Програми враховує принцип екологічної збалансованості та засади сталого розвитку регіону, і тому в цілому орієнтований на зменшення впливу на довкілля. Зокрема, буде досягнуто наступних цільових результатів:

- Комплекс природоохоронних дій напряму „Охорона навколишнього природного середовища” дасть можливість: визначити шляхи з адаптації усіх сфер економіки та життєдіяльності області до змін клімату, забезпечити подальше скорочення викидів парникових газів; створити нові та розширити існуючі території та об'єкти природно-заповідного фонду; впровадити роздільне збирання твердих побутових відходів у населених пунктах області; збільшити площі заліснення території області шляхом відновлення лісів та лісорозведення на земельних ділянках лісового фонду; реалізувати заходи щодо охорони та раціонального використання водних ресурсів.

- Виконання заходів напряму „Розвиток житлово-комунального господарства, паливно-енергетичний комплекс та енергозбереження” передбачає зменшення викидів у атмосферне повітря шляхом впровадження енергозберігаючих заходів, а також збільшити вироблення екологічної чистої енергії; продовження реконструкцій систем водопостачання та водовідведення для забезпечення населення якісною питною водою.

- Комплекс дій у напрямі „Захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру” дозволить налагодити систему управління регіональною екологічною безпекою та запобігти виникненню надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру.

- Комплекс дій у напрямі „Охорона здоров'я” дозволить забезпечити модернізацію системи охорони здоров'я в області, знизити захворюваність і смертність населення області.

- У результаті виконання завдань напряму „Освіта” передбачено вдосконалення матеріально-технічного забезпечення, створення належних санітарно-гігієнічних умов у приміщеннях закладів освіти, впровадження енергозберігаючих технологій, що в цілому покращить екологічний стан закладів освіти та позитивно вплине на здоров'я учнів та освітян.

- Виконання заходів напряму „Розвиток туристичної сфери”, зокрема реалізація проєктів розвитку еко- та агротуризму і налагодження діяльності туристично-інформаційних центрів забезпечить доступ громадськості до екологічної інформації та підвищення екологічної свідомості населення.

- У результаті виконання завдань напряму „Будівельна галузь та архітектура” в процесі розроблення містобудівної документації – схем планування території районів, територіальних громад, генпланів населених пунктів, планів зонування територій, детальних планів територій, буде

здійснюватися проведення оцінки впливу на довкілля та розробка звітів стратегічної екологічної оцінки документів державного планування, що сприятиме сталому розвитку області шляхом забезпечення охорони довкілля, безпеки життєдіяльності населення та охорони його здоров'я, інтегрування екологічних вимог під час розроблення та затвердження документів державного планування.

- Реалізація заходів напряму „Транспорт, транспортна інфраструктура” дозволить стабілізувати транспортно-екологічну ситуацію та покращити транспортну безпеку населення, а заплановане впровадження енергозберігаючих джерел світла в зовнішньому освітленні населених пунктів також позитивно вплине на довкілля.

- Комплекс дій у напрямі „Промисловий комплекс” дозволить сприяти технологічному переоснащенню та екологічній модернізації промислового виробництва, впровадженню сучасних ресурсо- та енергозберігаючих технологій і обладнання, введенню в експлуатацію нових екологічно чистих виробництв.

- Виконання заходів напряму „Агропромисловий комплекс” сприятиме підвищенню родючості ґрунтів шляхом вапнування кислих ґрунтів і застосування сидеральних посівів; дозволить виконати оснащення сільгоспвиробництва новою ефективною ресурсозберігаючою технікою та екологічно сприятливими технологіями виробництва, переробки та зберігання продукції, розвивати органічне землеробство; а також організувати контроль за використанням та охороною земель, вжиття заходів реагування у випадку виявлення порушень земельного законодавства.

В цілому, реалізація Програми охоплює територію всієї області, при цьому окремі заходи, визначені нею, зосереджені не лише на локальних територіях життєдіяльності населення, переважно міських населених пунктах, але й сільських територіях. Тобто виконання заходів, передбачених Програмою, дозволить поліпшити загальну екологічну ситуацію та позитивно вплине на умови життєдіяльності і здоров'я населення усієї Тернопільської області.

В межах заходів Програми рекомендовано визначити перелік завдань, що першочергово будуть стосуватися територій з найгіршими екологічними характеристиками через фактори забруднення атмосферного повітря, поверхневих та підземних вод, ґрунтів, знищення зелених насаджень, лісів та інше.

За інформацією МОЗ, найбільш несприятливому впливу шкідливих факторів підлягає населення, яке мешкає в межах санітарно-захисних смуг промислових підприємств, що є порушенням вимог «Державних санітарних правил планування та забудови населених місць»: у міських поселеннях 3,4% проб атмосферного повітря містять забруднюючі речовини у концентраціях, що перевищують гранично допустимі, у сільських поселеннях – 1,3%. Тому заходи Програми, які реалізуються на територіях міських поселень, мають розглядатися як зони підвищеної уваги.

З даними Держгеонадр, головними чинниками забруднення ґрунтових вод на більшій частині території Тернопільської області є стоки тваринницьких комплексів, мінеральні добрива, продукти сільгоспхімії, свинець, марганець,

нафтопродукти. Забруднення міжпластових підземних вод носить локальний характер. Значний тиск на екологічний баланс поверхневих вод області чинять підприємства житлово-комунального господарства. З огляду на це, заходи Програми, які реалізуються у сфері охорони водних об'єктів вимагають підвищеної уваги, а території їх реалізації – розглядаються зонами зі значним техногенним навантаженням на навколишнє середовище.

В області наявні еродовані та деградовані ділянки земель, території, що вимагають відновлення родючості, змінених природних ландшафтів та нівелювання інших негативних антропогенних та екзогенних впливів. Заходи Програми, спрямовані на охорону і раціональне використання земель та збереження територій природно-заповідного фонду, стосуються найбільш важливих для екологічної стабільності територій.

Концентрація об'єктів захоронення відходів у місцях локалізації виробництва та населення, створює дисбаланс у антропогенному навантаженні на території області. До програми включені заходи щодо підвищення ефективності управління відходами, реалізація яких дозволить позбутись асиметричності та екологічного тиску на основні місця їх зберігання та накопичення.

В Програмі передбачені заходи, спрямовані на отримання інформації про стан довкілля та оперативне реагування у разі його погіршення. Це дозволить забезпечити підтримання комфортних та безпечних умов для життя населення всієї області, і з високою ймовірністю нівелює негативний вплив на довкілля і здоров'я населення, від чого можна очікувати позитивні результати на всій території Тернопільської області.

Заходи Програми, орієнтовані на формування екологічної культури та свідомості населення, дозволять підтримувати та поліпшити стан довкілля та умови життєдіяльності населення Тернопільського регіону.

IV. Екологічні проблеми, у тому числі ризики впливу на здоров'я населення, які стосуються Програми, зокрема щодо територій з природоохоронним статусом

Аналіз матеріалів, які відображають стан навколишнього природного середовища показує, що впродовж 2020-2021 років в Тернопільській області намітились певні позитивні тенденції до покращення екологічної ситуації та стану екологічної безпеки. Однак для забезпечення їх розвитку у подальшому необхідно вирішити ряд екологічних проблем, зокрема:

1. На складах області зберігається більше 12 тонн залишків заборонених та непридатних до використання хімічних засобів захисту рослин. Зберігання цих хімікатів у незадовільних умовах негативно впливає на навколишнє природне середовище та створює загрозу надзвичайних ситуацій, пов'язаних з аварійним забрудненням довкілля. В обласному бюджеті на 2020 рік було передбачено кошти в сумі 300 тис. гривень зі спеціального фонду для співфінансування робіт з вивезення на знешкодження цих небезпечних відходів. Однак, кошти для здійснення природоохоронних заходів були перерозподілені на заходи, спрямовані на запобігання поширенню вірусу COVID-19. У зв'язку з цим, реалізацію та фінансування робіт з екологічно безпечного збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, видалення, знешкодження і захоронення непридатних ХЗЗР заплановано на 2021 рік. Цей захід також включено до Програми охорони навколишнього природного середовища в Тернопільській області на 2021-2027 роки. На даний час в Україні відсутні підприємства, які можуть знешкоджувати дані небезпечні відходи, а також міжнародні угоди щодо транскордонного перевезення цих відходів для знешкодження за межами України. Ліквідація їх можлива за умови впровадження вітчизняних технологій чи централізованого вивезення з України за кордон для знищення. У даному питанні як і в попередні роки, необхідна практична і фінансова допомога з боку Мінприроди.

2. Через неефективну роботу каналізаційних очисних споруд та відсутність очисних споруд у населених пунктах багатьох районів області щороку до поверхневих водойм області потрапляє близько 2,5 млн. м³ недостатньо очищених та неочищених стічних вод. Основними забруднювачами водних об'єктів є підприємства житлово-комунального господарства, через каналізаційні мережі яких скидається близько 80% забруднених зворотних вод. Головною причиною цього є значна зношеність каналізаційних мереж, насосних станцій, очисних споруд, припинення експлуатації обладнання у зв'язку з високою енергоємністю. Упродовж 2015-2020 років завдяки залученню та освоєнню коштів Державного та місцевих бюджетів на загальну суму понад 114 млн гривень в області було збудовано або реконструйовано чотирнадцять каналізаційних очисних споруд. Проте, за статистичними даними скиди забруднених стічних вод у відкриті водойми з 2015 по 2020 рік скоротились тільки на 20 відсотків з 2,3 до 1,9 млн. м³, обсяг скидів недостатньо очищених стічних вод залишився практично без змін, на рівні 1,7 млн. м³, а без очистки – з 0,6 до 0,5 млн. м³. Це засвідчує, що збудовані упродовж шести останніх років

каналізаційні очисні споруди не забезпечують нормативної очистки зворотних вод. Для вирішення проблеми необхідно забезпечити фінансування робіт з реконструкції та будівництва каналізаційних мереж та каналізаційних очисних споруд за кошти державного фонду регіонального розвитку та державного фонду охорони навколишнього природного середовища при відповідному співфінансуванні з місцевих бюджетів.

3. В області біля 740 сміттєзвалищ, з яких більшість перевантажені та не відповідає екологічним і санітарним вимогам. У багатьох населених пунктів не розроблено схем санітарного очищення, значна кількість вибраних земельних ділянок під сміттєзвалища не відведена і не узаконена в установленому порядку. Для розв'язання проблеми необхідно спорудити в області чотири сміттєпереробних комплекси за зональним принципом, для чого необхідне залучення коштів державного, місцевих бюджетів і приватних інвестицій. З метою залучення інвестицій у сферу переробки твердих побутових відходів необхідно ввести пільгове оподаткування суб'єктів господарської діяльності, які розпочинають свою діяльність у даній сфері.

4. Аналіз стану використання водних ресурсів області протягом останніх років свідчить про те, що з боку районних державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарської діяльності не вживаються достатні заходи для підвищення ефективності природокористування. У більшості районів не завершено приведення укладених районними державними адміністраціями договорів оренди водних об'єктів у відповідність до вимог чинного законодавства, зокрема в частині встановлення ставок орендної плати згідно з «Методикою визначення розміру плати за надані в оренду водні об'єкти», затвердженою наказом Мінприроди від 28 травня 2013 року № 236. Райдержадміністраціям необхідно забезпечити неухильне виконання в повному обсязі згаданих вище робіт.

5. Погіршення стану охорони лісів, у першу чергу тих, які перебували в користуванні колишніх колгоспів. У складних соціально-економічних умовах, при відсутності належного контролю з боку органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, відбулося неконтрольоване використання лісових ресурсів, а в непоодиноких випадках знищення або пошкодження лісів. Необхідно забезпечити передачу близько 14,3 тис. га безхазяйних лісів, які перебувають у землях запасу і не охороняються, в постійне користування державним і комунальним лісгосподарським підприємствам та підприємствам зі спеціалізованими лісгосподарськими підрозділами.

6. Наявний мінерально-сировинний потенціал області в значній мірі використовується безсистемно і неефективно, без наукового обґрунтування, прогнозування обсягів видобутку, які б враховували потреби господарського комплексу області у корисних копалинах на коротко-, середньо- та довгострокову перспективу. Довготривалий бюрократичний процес отримання спеціальних дозволів на користування надрами підштовхує багатьох надкористувачів до нелегального видобутку корисних копалин. Ця сфера потребує децентралізації дозвільної системи, спрощення дозвільних процедур і передачу повноважень щодо надання спеціальних дозволів на користування

надрами місцевого значення - на регіональний рівень. Обласною державною адміністрацією надано до Державної служби геології та надр України, Міністерства екології та природних ресурсів України, Міністерства юстиції України пропозиції щодо удосконалення механізмів управління та регулювання у сфері використання надр.

7. Для Тернопільської області визначено індикативний показник збільшення площі природно-заповідного фонду до 19 % від площі області. Для досягнення наведеного показника площу природно-заповідного фонду необхідно додатково розширити на 139 тис. га. Обласним управлінням лісового та мисливського господарства і підпорядкованими йому державними лісгосподарськими підприємствами у 2009-2020 роках відмовлено в організації 19 нових територій та об'єктів природнозаповідного фонду загальною площею 41,1 тис. га, сільськими, селищними, міськими і районними радами - 33 нових заповідних територій та об'єктів загальною площею 2,096 тис. га.

8. Природно-заповідний фонд області станом на 01.01.2022 має у своєму складі 645 одиниць територій та об'єктів площею 135,816 тис. гектарів. Проекти землеустрою виготовлені для 83 територій та об'єктів загальною площею 66,1 тис. га, що становить 4860 % від загальної площі. Основною проблемою є відсутність достатніх коштів у місцевих бюджетах на виконання зазначених робіт.

Для виконання робіт необхідно передбачити виділення коштів з Державного бюджету України та місцевих бюджетів.

Проект Програми в цілому відповідає задекларованим національним і регіональним екологічним пріоритетам щодо підтримки стану збереження біологічного і ландшафтного різноманіття, розвитку природно-заповідного фонду та формуванню екологічної мережі.

Збереження видів у природних середовищах існування та місцях зростання має здійснюватися на всій території Тернопільської області, незалежно від природоохоронного статусу земельної ділянки. У зв'язку з цим, необхідно удосконалити національне законодавство щодо збереження і невиснажливого використання видів, забезпечення контролю за його дотриманням на землях користувачів та власників з різною формою власності.

Збереження біорізноманіття на екосистемному рівні передбачає збереження видів та їх угруповань у складі природних екосистем. Основна увага приділяється екосистемам, що перебувають під загрозою зникнення та мають ключове значення для збереження біорізноманіття на національному та глобальному рівні.

З цією метою вживатимуться заходи щодо збереження угруповань, занесених до Зеленої книги України, та визначених міжнародними договорами, обов'язковими для виконання в Україні, зокрема здійснення комплексу заходів, спрямованих на збереження біорізноманіття гірських, лісових, степових, лучних, морських, річкових і водно-болотних екосистем, а також урбо- та агроландшафтів. Збереження біорізноманіття за межами їх природних місць існування дозволяє зберегти лише частину генетичного різноманіття природних популяцій. У спеціальних центрах - генетичних банках, розплідниках, центрах

утримання, ботанічних садах, зоопарках тощо, зберігаються окремі організми або їх малочисельні групи.

На сьогодні флора Тернопільської області нараховує понад 1100 видів рослин, фауна – понад 15400 видів тварин. Негативні антропогенні чинники впливу на довкілля призвели до зникнення великої кількості біологічних видів та до загрози існуванню для багатьох з існуючих. В межах області 19 видів фауни, внесених до Червоної книги України, зникло. Вказані види зустрічаються в інших регіонах України. Серед них білуга чорноморська, пелікан кучерявий, орел степовий, сип білоголовий, дрофа, перев'язка звичайна та ряд інших.

Місця зростання 28 видів флори, виявлені у минулі роки, на сьогодні відомі тільки з літературних джерел, 2 – з гербарних даних інституту ботаніки ім. Холодного. Такі види як марсилея чотирилиста, росичка англійська, язичник сибірський, сальвінія плаваюча за твердженнями вчених очевидно зникли на території області. В області, з врахуванням регіонально рідкісних видів, охороняється 434 види тварин (2,9 % від загальної кількості видів області) та 272 види рослин (24,5 % від загальної кількості видів області). На екосистемному рівні у межах Тернопільської області охороняється 31 рослинне природне угруповання, занесених до Зеленої книги України.

Значний негативний вплив на стан біологічного різноманіття області останнім часом викликала діяльність людини, яка шляхом нераціонального використання ресурсів та земель спричинила осушення водно-болотних угідь в 1950-1990 роках, знищення рибних нерестовищ, забруднення вод комунальними господарствами, промисловими і поверхневими водами, стоками з сільськогосподарських земель, браконьєрство, інтенсифікацію ведення лісгосподарського і сільськогосподарського виробництва, порушення режиму прибережних смуг тощо. Найменшої трансформації зазнали ліси на загальній площі 201,7 тис. га, хоч корінних деревостанів в них практично не залишилося, оскільки заміна лісу велася переважно шляхом створення штучних лісових насаджень.

Досить відчутної трансформації природних екосистем зазнали болота. Особливо помітно були трансформовані болотні масиви серед орних земель та в межах заплав річкових долин, на яких проводився механізований видобуток торфу з попереднім осушенням території, здійснювались випас худоби, вирощування сільгосппродукції.

Найсильніших змін зазнали сінокоси на площі 26,6 тис. га та пасовища на площі 144,5 га. Більшість сіножатей зазнали осушення, пов'язаного із зміною гідрологічного режиму та корінного поліпшення травостою. Пасовища теж, як правило, зазнавали протягом десятків років перевипасу та поверхневого поліпшення травостою. Ці угіддя можна віднести до довготривалопохідних угруповань.

Таким чином, первинна природна рослинність збереглася лише в окремих важкодоступних місцях, зокрема в заболочених місцях заплав, на крутих каньйоноподібних схилах річкових долин, на певних ділянках пристигаючих і перестійних лісів. За останні роки також відбулась суттєва зміна середовища існування диких тварин, що значним чином вплинуло на видовий та кількісний

склад фавни. Завдяки проведенню біотехнічних заходів користувачами мисливських угідь чисельність основних видів мисливських тварин за останні роки дещо збільшилась, проте чисельний і видовий склад інших немисливських видів тварин суттєво не змінився.

В результаті вказаних негативних чинників, а також інших видів антропогенної діяльності природні ландшафти у найменш зміненому вигляді збереглися на землях, зайнятих лісами та іншими лісо вкритими площами (201,7 тис. га), болотами (5,9 тис. га), на відкритих землях (18,54 тис. га), площа яких становить близько 16,4 відсотків території області. Найбільш захищеними є природні комплекси в межах територій природно-заповідного фонду.

Сучасний стан збереження біорізноманіття в області вимагає невідкладних заходів для його збереження та призупинення загальної тенденції зниження чисельності майже усіх видів тварин і рослин. На виконання вимог статті 15 Закону України «Про екологічну мережу України» рішенням Тернопільської обласної ради від 18 червня 2009 року № 619 затверджено Регіональну схему формування екологічної мережі Тернопільської області. Подальша деталізація регіональної схеми екологічної мережі області на локальному рівні з виділенням структурних елементів екомережі не проводилась, кошти з місцевих бюджетів на дані роботи не виділялися.

Заходи щодо охорони та відтворення земельних і водних ресурсів, захисту середовищ існування тварин, збереження їх популяцій, формування елементів екомережі передбачені обласною Програмою розвитку водного господарства та водно-екологічного оздоровлення природного середовища Тернопільської області на період до 2021 року, затвердженою рішенням Тернопільської обласної ради від 12 листопада 2013 року № 1541 (зі змінами).

Для забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів розпорядженням начальника обласної військової адміністрації від 15.06.2022 № 355/01.02-01 схвалено Програму охорони, захисту, використання та відновлення лісів Тернопільщини на 2022- 2026 роки.

Пріоритетами в напрямку відтворення водно-болотних систем на території Тернопільської області є виявлення і забезпечення охороною цінних об'єктів, а також екологічно безпечне використання їх ресурсів. У цілому в складі природно-заповідного фонду Тернопілля охороняється понад 6,5 тис. гектарів водно-болотних угідь.

Станом на 01 січня 2020 року площу екомережі області доведено до 470,31 тис. гектарів, або 30,1 % від території області. На виконання Загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки, затвердженої Законом України від 21 вересня 2009 року № 1989-III та ст. 9 Закону України «Про екологічну мережу України» рішенням обласної ради від 18 червня 2009 року №619 затверджено Регіональну схему формування екологічної мережі Тернопільської області, а рішенням Тернопільської міської ради від 16.12.2011 № 6/16/26 затверджено схему формування екологічної мережі м. Тернополя. За мету Схеми ставиться збільшення в регіоні площ земель з природними ландшафтами до рівня достатнього для збереження біологічного

різноманіття, близького до притаманного їм природного стану, а також поетапне формування їх інтегрованої територіальної системи, спрямованої на збереження природних екосистем і ландшафтів, видів рослинного і тваринного світу, яка забезпечуватиме функціонування природних шляхів їх міграції і розповсюдження. Подальша деталізація регіональної схеми екологічної мережі області на локальному рівні з виділенням структурних елементів екомережі не проводилась, кошти з місцевих бюджетів на дані роботи не виділялися.

В області діє Регіональна схема формування екологічної мережі Тернопільської області, затверджена рішенням обласної ради від 18 червня 2009 року № 619. Регіональна схема є основою для розроблення усіх видів проектної документації при здійсненні землеустрою, розробці містобудівної документації, а також здійсненні господарської та іншої діяльності. У подальшому вона підлягає деталізації на рівні територіальних громад шляхом розроблення локальних схем екологічної мережі. У результаті здійснення заходів щодо збільшення в області площі земель з природними ландшафтами, площу екологічної мережі області доведено до 416,29 тис. га (30,1 % території області).

На виконання постанови Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р. № 1196 «Про затвердження Порядку включення територій та об'єктів до переліків територій та об'єктів екологічної мережі» в області у 2018 році проводилися роботи зі складання переліків територій та об'єктів екомережі за встановленою формою. До ключових територій екомережі віднесено 186 заповідних територій та об'єктів загальнодержавного та місцевого значення. Усі заповідні території та об'єкти входять в склад Національної та Пан-Європейської екологічних мереж.

V. Зобов'язання у сфері охорони довкілля, у тому числі пов'язані із запобіганням негативному впливу на здоров'я населення, що стосуються Програми, а також шляхи врахування таких зобов'язань під час її підготовки

Громадянам України гарантоване статтею 50 Конституції України право на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Відповідні зобов'язання у сфері охорони довкілля, у тому числі пов'язані із запобіганням негативному впливу на здоров'я населення прописані у Законах України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про охорону здоров'я населення» і «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення».

В рамках Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їх державами-членами, з іншої сторони (далі - Угода про асоціацію) наша держава також взяла на себе відповідні зобов'язання. Зокрема, у главі 6 «Навколишнє середовище» Розділу V «Економічне та галузеве співробітництво» Україна обіцяла дотримуватись загальноєвропейських заходів з забезпечення екологічної безпеки та охорони довкілля.

У рамках Угоди про асоціацію співробітництво між Україною та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їх державами-членами має на меті збереження, захист, поліпшення і відтворення якості навколишнього середовища, захист громадського здоров'я, розсудливе та раціональне використання природних ресурсів та заохочення заходів на міжнародному рівні, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища. Таким чином підтримка екологічної рівноваги на території України є одним з найважливіших завдань України, як цивілізованої проєвропейської держави, в рамках здійснення політики щодо охорони навколишнього природного середовища та реалізації проголошеного Україною курсу на європейську інтеграцію.

Основними міжнародними правовими документами щодо СЕО є Протокол про стратегічну екологічну оцінку (Протокол про СЕО) до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті (Конвенція Еспо), ратифікований Верховною Радою України (№562-VIII від 01.07.2015) та Директива 2001/42/ЄС про оцінку впливу окремих планів і програм на навколишнє середовище, яка внесена до виконання плану заходів з виконання Угоди Про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, затверджений Постановою КМУ від 25 жовтня 2017 р. №1106.

Засади екологічної політики України визначені Законом України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» (ухвалено Верховною Радою України 28 лютого 2019 року). Мета Державної екологічної політики та її стратегічні цілі представлені на рис. 5.

*Мета Державної екологічної політики та її стратегічні цілі***ДЕРЖАВНА ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ****М Е Т А:**

досягнення доброго стану довкілля шляхом запровадження екосистемного підходу до всіх напрямків соціально-економічного розвитку України з метою забезпечення конституційного права кожного громадянина на чисте та безпечне довкілля, впровадження збалансованого природокористування і збереження та відновлення природних екосистем

СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ

1. Формування в суспільстві екологічних цінностей і засад сталого споживання та виробництва

2. Забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України

3. Забезпечення інтеграції екологічної політики у процес прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку України

4. Зниження екологічних ризиків з метою мінімізації їх впливу на екосистеми, соціально-економічний розвиток та здоров'я населення

5. Удосконалення та розвиток державної системи природоохоронного управління

Робоча група з СЕО провела аналіз відповідності цілей напрямів Програми стратегічним цілям Державної екологічної політики України (табл. 5.1).

Таблиця 5.1.
Аналіз відповідності напрямів Програми стратегічним цілям Державної екологічної політики України*

Напрями Програми	Стратегічні цілі Державної екологічної політики України				
	1. Формування в суспільстві екологічних цінностей і засад сталого споживання та виробництва	2. Забезпечення сталого розвитку природно - ресурсного потенціалу України	3. Забезпечення інтеграції екологічної політики у процес прийняття рішень щодо соціально - економічного розвитку України	4. Зниження екологічних ризиків з метою мінімізації їх впливу на екосистеми, соціально - економічний розвиток та здоров'я населення	5. Удосконалення та розвиток державної системи природо-охоронного управління
Стратегічна ціль I: РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ТА ПІДВИЩЕННЯ СТАНДАРТІВ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ					
1. Охорона здоров'я	+	-	×	+	×
2. Соціальний захист населення	×	-	×	×	×
3. Зайнятість населення та ринок праці	×	-	×	×	×
4. Фізичне виховання та спорт, підтримка молоді	×	-	×	×	×
5. Захист прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	+	+	+	+	+
6. Надання адміністративних послуг	×	-	×	×	×
7. Освіта	+	×	×	×	+
8. Культура	+	×	×	×	×
9. Розвиток інформаційного простору	×	-	×	×	×
10. Розвиток житлово-комунального господарства, паливно-енергетичний комплекс та	+	×	+	+	+

енергозбереження					
11. Захист населення і територій від надзвичайних ситуацій	+	+	+	+	+
12. Охорона навколишнього природного середовища	+	+	+	+	+
Стратегічна ціль II: ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ					
13. Розвиток підприємництва, торгівлі та послуг	×	–	×	×	×
14. Податково-бюджетна діяльність	×	–	×	+	+
15. Контроль за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції	×	×	×	×	×
16. Розвиток туристичної сфери	+	+	+	+	+
17. Будівельна галузь та архітектура	+	+	×	+	×
18. Інвестиційна діяльність	×	+	×	+	×
19. Зовнішньоекономічна діяльність	×	+	×	+	×
20. Налагодження співробітництва з міжнародними інституціями та реалізація проєктів міжнародної технічної допомоги	×	×	×	×	×
21. Транспорт, транспортна інфраструктура	×	+	×	+	×
22. Зв'язок, цифровий розвиток та цифровізація	×	+	×	+	×
23. Промисловий комплекс	×	+	×	+	×
Стратегічна ціль III: РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ					
24. Агро-промисловий комплекс	×	+	×	+	×

* Для оцінки відповідності цілей використовувалася наступна методика:
“+/-” – стратегічні цілі враховано/не враховано у напрямках Програми;
“×” – стратегічні цілі нейтральні по відношенню до напрямів Програми.

Юридичні засади поводження з водними ресурсами визначаються Водним кодексом України (№ 214/95-ВР від 06.06.95) та іншими законодавчими актами, що були розроблені для забезпечення збереження, збалансованого й науково обґрунтованого використання та відновлення водних ресурсів, захисту водних ресурсів від забруднення, зараження й виснаження, запобігання та пом'якшення негативного впливу, покращення екологічного стану водних об'єктів і захисту прав водокористувачів. Найголовнішими питаннями у сфері водопостачання та водовідведення є дозвіл на забір води із джерел водопостачання (дозвіл на спеціальне водокористування) і дозвіл на скидання очищених та неочищених стічних вод у навколишнє середовище. З 04.06.2017 набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, що регулюють відносини, пов'язані з одержанням документів дозвільного характеру щодо спеціального водокористування» від 07.02.2017 № 1830-VIII, яким внесено зміни до Водного кодексу України в частині процедури отримання дозволів на спеціальне водокористування. Основне чинне екологічне законодавство та норми у сфері користування водними ресурсами: постанова Кабінету Міністрів України „Про затвердження Порядку видачі дозволів на спеціальне водокористування”; постанова Кабінету Міністрів України „Про Порядок розроблення і затвердження нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин та перелік забруднюючих речовин, скидання яких нормується”; Державні санітарні норми та правила „Питна вода. Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною”; наказ Міністерства екології та природних ресурсів України „Про затвердження Інструкції про порядок розробки та затвердження гранично допустимих скидів (ГДС) речовин у водні об'єкти із зворотними водами”; постанова Кабінету Міністрів України „Про правовий режим зон санітарної охорони водних об'єктів”. Правове й інституційне регулювання та ключові екологічні вимоги у сфері охорони атмосферного повітря визначаються в Законі України „Про охорону атмосферного повітря” (2707-XII від 16.10.92).

Основне чинне законодавство та норми у сфері захисту атмосферного повітря: постанова Кабінету Міністрів України „Про Порядок розроблення і затвердження нормативів граничнодопустимого рівня впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел забруднення на стан атмосферного повітря”; постанова Кабінету Міністрів України „Про затвердження Положення про порядок видачі дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами”; постанова Кабінету Міністрів України „Про затвердження Положення про порядок здійснення державного обліку в галузі охорони атмосферного повітря”; посібник з інвентаризації джерел викидів в атмосферне повітря; максимальні допустимі концентрації та „можливі рівні безпечного ефекту” для забруднюючих речовин в атмосферному повітрі для заселених територій.

Правові засади у сфері поводження з відходами забезпечуються Законом України „Про відходи” (№ 187/98-ВР від 05.03.1998) та іншими законодавчими актами, що були розроблені для регулювання діяльності з метою уникнення чи мінімізації утворення відходів, зберігання й поводження з ними, запобігання та зменшення негативних наслідків для довкілля і здоров'я людини від утворення, зберігання та поводження з відходами. Повноваження місцевих державних адміністрацій у сфері поводження з відходами визначаються статтею 20 закону „Про відходи”.

В Україні сформовано інвестиційне законодавство, в якому, зокрема, значна увага приділяється необхідності дотримання екологічних норм в процесі інвестиційної діяльності. Так, Законом України „Про інвестиційну діяльність” (№ 1560-ХІІ від 18.09.1991) встановлюється заборона інвестування в об'єкти, створення і використання яких не відповідає вимогам санітарно-гігієнічних, радіаційних, екологічних, архітектурних та інших норм, встановлених законодавством України (ст. 4). У разі порушення екологічних, санітарно-гігієнічних та архітектурних норм державний орган може прийняти рішення про зупинення або припинення інвестиційної діяльності (ст. 21). Крім цього, в ст. 8 зазначається, що інвестор зобов'язаний одержати висновок з оцінки впливу на довкілля у випадках та порядку, встановлених Законом України „Про оцінку впливу на довкілля” (№ 2059-VIII від 23.05.2017).

VI. Опис наслідків для довкілля, у тому числі для здоров'я населення, у тому числі вторинних, кумулятивних, синергічних, коротко-, середньо- та довгострокових, постійних і тимчасових, позитивних і негативних наслідків

Наслідки для довкілля, у тому числі для здоров'я населення – це будь-які ймовірні наслідки для флори, фауни, біорізноманіття, ґрунту, клімату, повітря, води, ландшафту (включаючи техногенного), природних територій та об'єктів, безпеки життєдіяльності населення та його здоров'я, матеріальних активів, об'єктів культурної спадщини та взаємодія цих факторів.

За походженням екологічний вплив може бути первинним, тобто безпосередньо пов'язаним з впливом розміщення існуючих і проектних об'єктів на екосистему (забруднення атмосфери при будівництві та експлуатації) і вторинним, що є наслідком первинних змін в екосистемі (можливе збільшення бронхо-легеневих захворювань серед населення внаслідок забруднення атмосфери).

Під кумулятивним впливом розуміється сукупність впливів від реалізації планованої діяльності та інших, що існують або плануються в найближчому майбутньому видів антропогенної діяльності, які можуть призвести до значних негативних або позитивних впливів на навколишнє середовище або соціально-економічні умови. Кумулятивні ефекти можуть виникати з незначних за своїми окремими діями факторів, які впливають одночасно протягом тривалого періоду часу поступово накопичуючись, підсумовуючись можуть викликати значні наслідки. Акумуляція впливів відбувається в тому випадку, коли антропогенний вплив або інші фізичні або хімічні впливи на екосистему протягом часу перевершують її можливість їх асиміляції або трансформації.

При дотриманні та виконанні всіх передбачених комплексних захисних і охоронних заходів Програми, що відповідають діючим нормативним вимогам, можливість виникнення кумулятивного впливу який супроводжуються негативними екологічними наслідками та понаднормативними викидами в атмосферне повітря забруднюючих речовин не передбачається. Детальна оцінка кумулятивного впливу буде можлива в процесі експлуатації існуючих та проектних об'єктів з урахуванням даних моніторингу навколишнього середовища та проведення відповідних розрахунків. Зокрема, змін клімату і мікроклімату в результаті планованої діяльності не очікується, оскільки в результаті експлуатації об'єктів, згаданих у проекті Програми, відсутні значні виділення теплоти та парникових газів. Особливості кліматичних умов, які сприяють зростанню інтенсивності впливів планованої діяльності на навколишнє середовище, відсутні. Для провадження діяльності крім існуючих на проектних об'єктах обрані технологічні рішення мають бути екологічні безпечні, що має бути підтверджено оцінкою впливу на довкілля.

Синергічні наслідки – сумарний ефект, який полягає у тому, що при взаємодії 2-х або більше факторів їх дія суттєво переважає дію кожного окремо компоненту – не передбачаються.

Коротко- та середньострокові наслідки (1, 3-5, 10-15 років), за результатами оцінки проекту Програми наразі не передбачаються через відсутність у

проаналізованих матеріалах відповідних технічних показників і часових параметрів.

При виконанні підготовчих та будівельних робіт на проєктованих об'єктах та реконструюваних спорудах, що будуть реалізовані в рамках Програми вплив на навколишнє середовище (зокрема, на атмосферне повітря) матиме короточасний та локальний характер (тимчасові наслідки для довкілля), викиди здійснюватимуться, наприклад, при роботі двигунів внутрішнього згорання будівельних машин та механізмів, при здійсненні зварювальних робіт, земельних робіт, при фарбуванні металевих поверхонь. Постійні наслідки для довкілля існуючих і проєктних об'єктів, наприклад, скиди забруднюючих речовин у поверхневі води після очисних споруд, тощо – аналізуються в процесі проведення оцінки впливу на довкілля.

До довгострокових наслідків відноситься закономірні зміни стану навколишнього природного середовища в часі, що склалися під впливом багаторічних фізико-географічних: ландшафтних, гідрологічних, кліматичних, сейсмічних, карстових умов, які можуть вплинути на стан довкілля і здоров'я населення. Їх можливо відстежити і спрогнозувати лише при наявності великої вибірки статистичної чи моніторингової інформації. З метою оцінювання майбутніх наслідків реалізації Програми доцільно, щоб ця інформація надавала картину довгострокових тенденцій зміни стану довкілля в аналітичній частині проєкту Програми, які спостерігалися в минулому. Це дасть можливість оцінити стан довкілля, здоров'я населення в майбутньому шляхом екстраполяції тенденції. Таким способом можна буде визначити прогностичні зміни стану довкілля. В даному випадку значного негативного впливу під час планованої стратегічної діяльності на довкілля та здоров'я населення не передбачається.

Ефективність окремих заходів Програми підвищиться при їх комплексному одночасному або послідовному впровадженні за рахунок виникнення позитивних:

- вторинних (опосередкованих) наслідків – виникненні ланцюгових змін довкілля, коли один фактор впливу викликає появу кількох пов'язаних причинно-наслідкових відгуків екосистеми;

- кумулятивних наслідків – підсилення впливу окремих факторів внаслідок їх тривалої дії, та/або сумарної дії однотипних факторів впливів різних заходів (об'єктів);

- синергічних наслідків – виникнення при взаємодії двох або більше факторів підсиленого ефекту, який є більшим, ніж проста сумація їх впливів. Але такі самі ефекти мають враховуватися і при оцінці імовірних негативних побічних наслідків окремих природоохоронних заходів.

Крім того, при прийнятті щорічних управлінських рішень щодо конкретизації та впровадження окремих заходів Програми мають бути враховані коротко-, середньо- та довгострокові, постійні і тимчасові, позитивні та негативні наслідки для довкілля, у тому числі для здоров'я населення, що досягається за рахунок наукового опрацювання технічних та організаційних рішень щодо охорони довкілля та управління екологічною діяльністю,

організації, за необхідності, процедури оцінки впливу на довкілля у відповідності до чинного екологічного законодавства.

Хоча передбачені Програмою заходи спрямовані на усунення екологічних проблем Тернопільської області та запобігання ризикам для здоров'я її населення, при їх реалізації можливі прояви негативних впливів на довкілля. З метою запобігання імовірним супутнім негативним наслідкам здійснення окремих заходів, у процесі їх подальшої конкретизації, обґрунтування та проектування має бути проведена оцінка впливу на навколишнє середовище, включаючи проведення процедури ОВД для тих з них, для яких це передбачено за законом. Результати аналізу ймовірних негативних та позитивних впливів на довкілля при реалізації Програми подано у табл. 6.1.

Таблиця 6.1

Оцінка ймовірного негативного впливу на довкілля та стан здоров'я населення*

Чи може реалізація проєкту Програми спричинити:	Негативний вплив			Покращення стану довкілля в разі прийняття Програми
	Так	Ймовірно	Ні	
Повітря				
Збільшення викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел			•	+/-
Збільшення викидів забруднюючих речовин від пересувних джерел		•		+/-
Погіршення якості атмосферного повітря			•	—
Появу джерел неприємних запахів		•		+/-
Зміни повітряних потоків, вологості, температури або ж будь-які локальні чи регіональні зміни клімату			•	—
Водні ресурси				
Збільшення обсягів скидів у поверхневі води			•	—
Будь-які зміни якості поверхневих вод (зокрема таких показників, як температура, розчинений кисень, прозорість, але не обмежуючись ними)		•		+
Збільшення скидання шахтних і кар'єрних вод у водні об'єкти			•	—
Значне зменшення кількості води, що використовується для водопостачання населенню			•	+/-
Збільшення навантаження на каналізаційні системи та погіршення якості очистки стічних вод		•		—

Появу загроз для людей і об'єктів, пов'язаних з водою (зокрема таких, як паводки або підтоплення)		•		—
Зміни напрямків і швидкості течії поверхневих вод або обсягів води будь-якого поверхневого водного об'єкта		•		—
Порушення гідрологічного та гідохімічного режиму малих річок регіону		•		+/-
Зміни напряму або швидкості потоків підземних вод			•	—
Зміни обсягів підземних вод (шляхом відбору чи скидів або ж шляхом порушення водоносних горизонтів)			•	—
Забруднення підземних водоносних горизонтів			•	—
Відходи				
Збільшення кількості утворюваних твердих побутових відходів		•		—
Збільшення кількості утворюваних чи накопичених промислових відходів IV класу небезпеки			•	+/-
Збільшення кількості відходів I-III класу небезпеки		•		+/-
Спорудження еколого-небезпечних об'єктів поводження з відходами			•	—
Утворення або накопичення радіоактивних відходів			•	—
Земельні ресурси				
Порушення, переміщення, ущільнення ґрунтового шару		•		—
Посилення вітрової або водної ерозії ґрунтів			•	—
Зміни в ландшафтах або в характеристиках рельєфу			•	—
Появу таких загроз, як землетруси, зсуви, селеві потоки, провали землі та інші подібні загрози, через нестабільність літогенної основи або зміни геологічної структури			•	—
Суттєві зміни в структурі земельного фонду, чинній або планованій практиці використання земель			•	—
Біорізноманіття та рекреаційні зони				
Негативний вплив на об'єкти природно-заповідного фонду (зменшення площ, початок небезпечної діяльності у безпосередній близькості або на їх території)			•	—
Зміни у кількості видів рослин або тварин, їхній чисельності або територіальному представництві			•	—
Порушення або деградацію середовищ існування диких видів тварин		•		+/-

Будь-який вплив на кількість і якість рекреаційних можливостей		•		+/-
Будь-який вплив на об'єкти історико-культурної спадщини			•	+/-
Інші негативні впливи на естетичні показники об'єктів довкілля (перепони для публічного огляду мальовничих краєвидів, появу естетично неприйнятних місць, руйнування пам'яток природи тощо)			•	+/-
Населення та інфраструктура				
Зміни в локалізації, розміщенні, щільності та зростанні кількості населення будь-якої території			•	+/-
Суттєвий вплив на транспортну систему, зміни в структурі транспортних потоків		•		+/-
Необхідність будівництва нових об'єктів для забезпечення транспортних сполучень	•			+/-
Потреби в нових або суттєвий вплив на наявні комунальні послуги		•		+
Появу будь-яких реальних або потенційних загроз для здоров'я людей		•		-
Екологічне управління та моніторинг				
Послаблення правових і економічних механізмів контролю в галузі екологічної безпеки			•	-
Погіршення екологічного моніторингу			•	-
Усунення механізмів впливу ОМС на процеси техногенного навантаження		•		+/-
Стимулювання розвитку екологічно небезпечних галузей виробництва			•	-
Інше				
Підвищення рівня використання будь-якого виду природних ресурсів		•		-
Суттєве вилучення будь-якого невідновного ресурсу			•	-
Збільшення споживання значних обсягів палива або енергії			•	+
Суттєве порушення якості природного середовища			•	-
Появу можливостей для досягнення короткострокових цілей, які ускладнюватимуть досягнення довготривалих цілей у майбутньому			•	+/-
Такі впливи на довкілля або здоров'я людей, які самі по собі будуть незначними, але у сукупності викличуть значний негативний екологічний ефект, негативний прямий або опосередкований вплив на добробут людей			•	+/-

* “•” – так

“+” – може спричинити;

“-” – не може спричинити;

“+/-” – однозначно встановити не можливо.

На основі оцінок, представлених у табл. 6.1, можна зробити такі висновки щодо ймовірних наслідків для довкілля від реалізації Програми соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2023 рік:

Атмосферне повітря. Однією з основних екологічних проблем області є забруднення атмосферного повітря викидами забруднюючих речовин від промислових, зокрема теплогенеруючих і газотранспортних підприємств та автотранспорту. Загалом Програма орієнтована на розв'язання цієї проблеми. Програма не передбачає створення нових підприємств із значними обсягами викидів, водночас, існуючими підприємствами регіону плануються заходи, спрямовані на модернізацію виробництва, впровадження ресурсозберігаючих технологій тощо. Зменшенню викидів забруднюючих речовин від пересувних джерел може сприяти поліпшення стану дорожньо-транспортної інфраструктури.

Водні ресурси. Програма не передбачає створення підприємств, діяльність яких призведе до збільшення обсягів скидів забруднених вод у поверхневі води. Водночас, за умови відновлення промислового виробництва регіону з їх подальшим стабільним розвитком ймовірно може призвести до збільшення обсягів скидів у поверхневі води та до збільшення навантаження на каналізаційні системи і погіршення якості очисних споруд. Програмою передбачається реалізація заходів з будівництва та реконструкції очисних споруд, мереж каналізації та споруд для збирання вод поверхневого стоку.

Відходи. Область характеризується досить високим рівнем утворення і особливо накопичення великих обсягів промислових і побутових відходів. Динаміка утворення, перероблення та накопичення відходів у Тернопільській області свідчить про те, що кількість утворених відходів приблизно залишається на одному й тому ж рівні, близько третини утворених відходів переробляється, а кількість накопичених відходів невинно зростає. Ймовірно кількість накопичених відходів зростатиме й надалі. З метою вирішення проблеми поводження з відходами розроблено регіональний план управління відходами до 2030 року.

Земельні ресурси. Внаслідок реалізації Програми не передбачається будь-якого посилення вітрової або водної ерозії ґрунтів, змін у топографії або в характеристиках рельєфу, поява таких загроз, як землетруси, зсуви, селеві потоки, провали землі та інші подібні загрози.

Біорізноманіття. У Програмі не передбачається реалізація завдань, які можуть призвести до негативного впливу на існуючі об'єкти природно-заповідного фонду (ПЗФ).

Рекреаційні зони та культурна спадщина. Впровадження Програми може мати як позитивний, так і негативний вплив на рекреаційні зони залежно від того, наскільки будуть дотримані природоохоронні вимоги. Разом з тим, реалізація цього завдання має сприяти покращенню здоров'я населення. Впровадження Програми не має призводити до негативного впливу на наявні об'єкти історико-культурної спадщини.

Населення та інфраструктура. Програма не передбачає появу нових ризиків для здоров'я населення області.

Екологічне управління, моніторинг та інше. Програма спрямована на збереження природних ресурсів і не передбачає послаблення правових і економічних механізмів контролю в галузі екологічної безпеки. Реалізація має сприяти створенню системи екологічного контролю та моніторингу ефективності досягнення екологічних цілей. Ймовірність того, що реалізація Програми призведе до таких можливих впливів на довкілля або здоров'я людей, які самі по собі будуть незначними, але у сукупності матимуть значний сумарний (кумулятивний) вплив на довкілля, є незначною.

VII. Заходи, що передбачається вжити для запобігання, зменшення та пом'якшення негативних наслідків виконання Програми

Під час здійснення стратегічної екологічної оцінки розглянуто заходи із запобігання, зменшення та пом'якшення негативних наслідків для довкілля, визначені законодавством.

Під час проведення аналізу відповідності напрямів та завдань Програми стратегічним цілям Державної екологічної політики було виявлено ряд заходів, які потребують уточнення формулювань та доповнень. Також запропоновано ряд оперативних завдань, реалізація яких може сприяти поліпшенню екологічної ситуації в регіоні.

Рекомендації СЕО варто врахувати у процесі виконання Програми шляхом коригування на першому етапі її реалізації.

Нижче запропоновані доцільні та досяжні заходи (ДДЗ), які передбачається вжити на етапі реалізації Програми.

Для запобігання, зменшення, пом'якшення негативних наслідків реалізації напрямів та завдань Програми, а також вжиття заходів щодо їх усунення пропонується три групи ДДЗ:

1. Методичної та експертної підтримки.
2. Техніко-інструментального забезпечення.
3. Інформаційно-консультаційного супроводу.

Група заходів методичної та експертної підтримки включає:

- організацію і впровадження на території Тернопільської області ефективної системи постійного моніторингу фактичного впливу на довкілля, умов життєдіяльності населення та стану його здоров'я в процесі реалізації Програми, включаючи добір висококваліфікованих експертів, формування зворотного зв'язку та здійснення процедур можливого коригування чи внесення змін до Програми за даними моніторингу;

- забезпечення системи постійного моніторингу стандартизованими методиками оцінювання стану довкілля, умов життєдіяльності населення та стану його здоров'я.

Група заходів техніко-інструментального забезпечення включає: забезпечення системи постійного моніторингу необхідними технічними засобами (аналітичні приладові комплекси та регіональні мережі їх розміщення на території області) і комп'ютерною технікою та ліцензованим програмним забезпеченням.

Група заходів інформаційно-консультаційного супроводу охоплює: формування системи своєчасного, адекватного та ефективного інформування громадськості та організації громадського обговорення щодо запобігання, зменшення та пом'якшення негативних наслідків впливу на складові довкілля, умов життєдіяльності населення та стан його здоров'я виконання Програми, у тому числі на основі даних моніторингу та з формуванням пропозицій і рекомендацій громадськості.

На всіх етапах реалізації Програми заплановані рішення будуть здійснюватися у відповідності з нормами і правилами охорони навколишнього середовища і вимог екологічної безпеки, в тому числі згідно вимог Законів

України „Про охорону навколишнього природного середовища”, „Про охорону атмосферного повітря”, „Про охорону земель” тощо.

Для запобігання, зменшення та пом'якшення можливих негативних наслідків виконання Програми соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2023 рік передбачається реалізація таких заходів (табл. 7.1). Водночас, це загальні рекомендації щодо усунення негативних наслідків, детальні заходи повинні розглядатися в кожному конкретному випадку під час реалізації конкретних заходів і проєктів, а також в процесі надання екологічних дозволів.

Таблиця 7.1

Заходи для запобігання, зменшення та пом'якшення можливих негативних наслідків виконання Програми

Складова докiлля	Заходи для зменшення негативних наслідків виконання Програми
Атмосферне повітря	Розробка програми державного моніторингу у галузі атмосферного повітря Тернопільської області Створення регіональної системи моніторингу стану атмосферного повітря. Розробка розпорядчого документа з питань регуляції наслідків впливу на клімат в Тернопільській області.
Водні ресурси	Виконання заходів програми розвитку водного господарства та водно-екологічного оздоровлення природного середовища Тернопільської області на 2022-2024 роки Виконання заходів Регіональної програми „Питна вода Тернопілля на 2021-2025 роки”, а також реалізація у рамках її виконання запланованих проєктів.
Відходи	Впровадження та реалізація Регіонального плану управління відходами Тернопільської області до 2030 року (у рамках виконання Національного плану управління відходами до 2030 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.02.2019 № 117-р). Створення регіональної системи управління відходами Тернопільської області. Реалізація заходів програми поводження з твердими побутовими відходами в Тернопільській області на 2021-2024 роки. Розробка схем санітарного очищення населених пунктів. Будівництво, реконструкція та розширення полігонів твердих побутових відходів, у тому числі проєктні роботи. Будівництво біогазових комплексів з переробки органічних відходів сільського господарства, цукрових заводів, тваринницьких ферм, підприємств м'ясної, молочної промисловості, спиртової галузі. Забезпечення екологічно безпечного збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, видалення, знешкодження і захоронення промислових і медичних відходів та небезпечних хімічних речовин, у тому числі непридатних або заборонених до використання хімічних засобів захисту рослин Роздільний збір, сортування, переробка, утилізація та знешкодження твердих побутових відходів.
Земельні ресурси	Реалізація обласної програми охорони та підвищення родючості ґрунтів Тернопільської області на 2021 – 2023 роки.

	<p>Раціональне використання земельних ресурсів, особливо земель сільськогосподарського призначення.</p> <p>Удосконалення структури посівних площ та впровадження у виробництво елементів науково обґрунтованої системи землеробства, передової техніки та технологій вирощування сільськогосподарських культур.</p> <p>Підвищення родючості ґрунтів шляхом вапнування кислих ґрунтів і застосування сидеральних посівів.</p> <p>Сприяння сільгосптоваровиробникам у вирішенні питань з реконструкції, розширення та модернізації інженерної інфраструктури внутрішньо-господарських меліоративних систем</p>
Лісові ресурси	<p>Виконання заходів програми охорони, захисту, використання та відновлення лісів Тернопільщини на 2022-2026 роки.</p> <p>Розроблення землевпорядної документації комунальними лісогосподарськими підприємствами та територіальними громадами для передачі в постійне користування безхазяйних лісів області.</p> <p>Проведення інвентаризації полезахисних лісових смуг, розташованих на землях сільськогосподарського призначення.</p> <p>Проведення лісовпорядкування придорожніх лісових смуг області.</p>
Біорізноманіття	<p>Розроблення проєктів створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду.</p> <p>Установлення в природі (на місцевості) меж територій та об'єктів природно-заповідного фонду, як ключових елементів екологічної мережі.</p> <p>Розроблення проєктів організації території дендрологічних парків, проєктів утримання та реконструкції парків пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення.</p> <p>Інвентаризація природних оселищ рідкісних та зникаючих видів рослин і тварин, збереження яких потребує особливої охорони</p> <p>Ренатуралізація (відновлення) природних оселищ рідкісних і зникаючих видів флори і фауни.</p> <p>Відновлення (реінтродукція) популяцій рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів рослинного світу, репатріація таких видів у природні умови, де вони перебували (зростали).</p> <p>Здійснення заходів щодо відновлення корінних деревостанів на територіях природно-заповідного фонду.</p>
Екологічне управління	<p>Проведення оцінки впливу на стан довкілля проєктної документації.</p> <p>Проведення стратегічної екологічної оцінки документів державного планування.</p>

VIII. Обґрунтування вибору виправданих альтернатив, що розглядалися, опис способу, в який здійснювалася стратегічна екологічна оцінка, у тому числі будь-які ускладнення

Сценарії розвитку з метою вибору виправданих альтернатив – один із методів прогнозування, окремий розділ стратегічного управління, що посідає проміжну позицію між експертними методами оцінювання та методами математичного моделювання. Традиційно розглядають три головних сценарії розвитку:

1) песимістичний: більшість зовнішніх загроз і багато внутрішніх проблем «спрацюють» і ці ризики настануть з високою імовірністю, значно погіршать існуючу ситуацію незважаючи на зусилля з упровадження Програми;

2) інерційний, або трендовий: усе в зовнішньому оточенні «йде, як на даний момент», зовнішні можливості та загрози, що виникають, взаємо компенсуються;

3) оптимістичний: демонструє позитивну динаміку, яка буде можлива за умови успішної реалізації Програми, докладання зусиль «з середини системи» або через вдалий збіг обставин і підтримку сильних сторін регіону зовнішніми можливостями.

Базуючись на демографічних тенденціях, аналізі соціально-економічної ситуації в області, а також прогнозах макроекономічних впливів, можна припустити, що найбільш імовірним є «інерційний» сценарій розвитку. Однак завдяки злагодженим зусиллям усіх зацікавлених сторін, у першу чергу – органів влади різних рівнів, можна створити умови для наближення сценарію розвитку до оптимістичного. Структурований виклад логіки докладання таких зусиль знайшов своє відображення у стратегічних та операційних цілях розвитку Тернопільської області до 2027 року (власне від яких і відштовхуються розробники Програми), що забезпечить розвиток регіону за оптимістичним сценарієм.

Крім того, було взято до уваги такі базові припущення: перспективні зміни національного законодавства не погіршуватимуть ситуацію в регіоні; буде забезпечено: належне управління впровадженням і реалізацією Програми, що включатиме створення ефективних та прозорих механізмів відбору проєктів соціально-економічного розвитку, моніторинг виконання заходів Програми та їх належне фінансування. Таким чином, на нашу думку, було обрано конфігурацію стратегічних і оперативних цілей та заходів з їх реалізації здатних у довгостроковій перспективі не лише підвищити якість життя мешканців області в умовах інерційного розвитку існуючих факторів впливу, але й запобігти окремим прогнозованим на сьогодні ризикам.

В процесі здійснення стратегічної екологічної оцінки було розглянуто наступні альтернативи:

Альтернатива 1 „Нульовий сценарій” – опис, прогнозування та оцінка ситуації у випадку незатвердження Програми.

Заходи з покращення довкілля будуть здійснюватися без чітко визначеного нормативного документу, яким передбачено напрями та завдання з охорони довкілля. Це призведе до збереження тенденцій, що сформувалися у

Тернопільській області стосовно стану довкілля та здоров'я населення. Такий подальший розвиток не відповідає пріоритетам державної екологічної політики.

Альтернатива 2 „Позитивний сценарій” – опис, прогнозування та оцінка ситуації у випадку затвердження Програми, будуть повністю відповідати пріоритетам державної екологічної політики.

Заходи з покращення довкілля будуть здійснюватися відповідно до напрямів та завдань Програми. Це призведе до зміни негативних тенденцій, що сформувалися у Тернопільській області стосовно стану довкілля та здоров'я населення. Такий сценарій відповідає пріоритетам державної екологічної політики.

Альтернатива 3 „Негативний сценарій”, що відповідає песимістичному ходу подій: більшість зовнішніх загроз і багато внутрішніх проблем «спрацюють» і ці ризики настануть з високою імовірністю, значно погіршать існуючу ситуацію незважаючи на зусилля з упровадження Програми

Опис оцінки ймовірного негативного впливу на довкілля та стан здоров'я населення відповідно до контрольного переліку за альтернативними варіантами наведено у табл. 6.1.

Оцінка ймовірних наслідків для довкілля від реалізації Програми вказує на те, що реалізація Програми позитивно вплине на стан атмосферного повітря, водних об'єктів, ситуацію з відходами, земельні ресурси, біорізноманіття, рекреаційні зони та культурну спадщину. Це означає, що Програма спрямована на екологічно збалансований та інноваційний сценарій розвитку і не потребує розгляду альтернатив.

Виконання запланованих заходів з охорони довкілля та здоров'я населення має спиратися на використання сильних сторін регіону, максимальне використання зовнішніх можливостей, врахування слабких сторін та мінімізації зовнішніх загроз. Сильними сторонами Тернопільської області є: сприятливі природно-кліматичні умови, які є підґрунтям розвитку сільського господарства, наявність достатньої сировинної бази та забезпеченість водними ресурсами, що вплинули на формування достатньо диверсифікованої економіки області та потужного агропромислового комплексу. Ці сильні сторони підтримуватимуться такими можливостями як зростання інвестиційної привабливості та нарощування міжнародної технічної допомоги, зростання світового попиту на продукцію агропромислового комплексу.

Поглиблення макроекономічних негативних тенденцій на національному та світовому ринках, політична нестабільність, наявність корупційної складової на всіх рівнях влади та продовження воєнного конфлікту на сході може загальмувати інноваційно-інвестиційну активність, в т.ч. у розвиток матеріального виробництва та бізнесу, впровадження новітніх технологій, як наслідок, залишити високою ресурсо- й енергоємність виробництва, ступінь зносу основних фондів та посилити міжрайонні диспропорції у розвитку територій області.

Потенційна загроза, пов'язана з виникненням надзвичайних ситуацій техногенного характеру, недосконалою нормативно-правовою базою щодо інструментів екологічної та податкової політики може негативно вплинути на

рівень техногенного навантаження на навколишнє природне середовище та посилити загострення екологічних проблем.

Ризики входження до нових ринків, втрата конкурентоспроможності підприємств через нездатність модернізувати виробництво та вчасно перейти на стандарти ЄС може залишити значним рівень експортної орієнтованості індустріального сектору економіки регіону на традиційні ринки, а також недостатньо розвинутою мережу збуту та інфраструктуру переробки і зберігання сільськогосподарської продукції.

Природне скорочення частки працездатного населення та зменшення видатків домогосподарств на купівлю товарів та послуг посилять уповільнення розвитку будівництва, особливо будівництва житла, а також міжрайонні диспропорції у розвитку територій області.

На основі проведеного аналізу Робоча група встановила, що найсприятливішим варіантом буде затвердження запропонованої Програми. У ході виконання СЕО Робоча група зіткнулася з рядом проблем, які частково ускладнюють більш повне і глибоке здійснення СЕО для Програми, зокрема:

1. Недостатність джерел для аналізу інформації медичного характеру. Також інформація щодо виникаючих проблем у сфері охорони довкілля та охорони здоров'я характеризується такими основними структурними компонентами: вплив на клімат; атмосферне повітря; водні ресурси в усіх їх видах; земельні ресурси та ґрунти; біорізноманіття (рослинний і тваринний світ, лісові ресурси, об'єкти і території ПЗФ); відходи (ТПВ, відходи промислового виробництва, небезпечні, токсичні і медичні відходи, радіоактивні відходи, відходи сільськогосподарського виробництва тощо); промислові і комунальні стоки; охорона здоров'я і медицина загалом, Державна служба статистики України не структурує і не аналізує достатньо глибоко і повно. Значна частина інформації збирається методом вибіркового обстеження, що знижує її точність.

2. Відсутність досвіду і практики організації ефективного і комплексного моніторингу стану довкілля на рівні регіону та системи реагування на його результати.

ІХ. Заходи, передбачені для здійснення моніторингу наслідків виконання Програми для довкілля, у тому числі для здоров'я населення

СЕО не завершується прийняттям рішення про затвердження Програми. Значущі наслідки для довкілля, умов життєдіяльності населення та стану його здоров'я повинні відслідковуватися під час реалізації Програми, зокрема, з метою виявлення непередбачених несприятливих наслідків і вжиття заходів щодо їх усунення.

Результати моніторингу мають бути доступними для органів влади та громадськості. Протокол про СЕО встановлює необхідність здійснення моніторингу значного впливу на довкілля, умов життєдіяльності населення та стану його здоров'я від реалізації затвердженої Програми. Результати моніторингу мають бути доведені до відома природоохоронних органів і органів охорони здоров'я, а також громадськості.

Моніторинг може бути використаний для:

– порівняння очікуваних і фактичних наслідків, що дозволяє отримати інформацію про стан довкілля, умов життєдіяльності населення та стан його здоров'я у ході реалізації Програми;

– отримання інформації, яка може бути використана для поліпшення майбутніх оцінок (моніторинг як інструмент контролю якості СЕО); – перевірки дотримання екологічних вимог, встановлених відповідними органами влади;

– перевірки того, що Програма виконується відповідно до затвердженого документу, включаючи передбачені заходи із запобігання, скорочення або пом'якшення несприятливих наслідків.

Моніторинг фактичного впливу на довкілля, умови життєдіяльності населення та стан його здоров'я у ході реалізації Програми здійснюється Департаментом економічного розвитку і торгівлі Тернопільської ОДА, який визначає періодичність моніторингу, перелік індикаторів, забезпечує доступ до вихідних даних та результатів моніторингу. Із заздалегідь визначеною та доведеною до відома громадськості періодичністю відповідно до встановлених строків оприлюднює результати проведеного моніторингу.

Для проведення моніторингу можуть бути використані як існуючі засоби та методи, так і спеціально удосконалені та удосконалені для цілей СЕО інструменти. Департамент економічного розвитку і торгівлі Тернопільської ОДА може залучати до моніторингу представників органів місцевого самоврядування і бізнесу, науковців та громадськість.

Для організації моніторингу можуть бути використані існуючі системи моніторингу та інформаційні системи або вони мають бути спеціально удосконалені для цілей СЕО. Моніторинг раціонального природокористування та якості довкілля базуватиметься на розгляді обмеженого числа відібраних показників (індикаторів), які демонструють наслідки для довкілля, в тому числі для здоров'я населення:

- обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, тис. т;
- загальний обсяг водовідведення, в тому числі нормативно очищених стічних вод та забруднених зворотних вод, тис. м³.

Пропонується доповнити їх іншими індикаторами, що можуть характеризувати вплив господарської діяльності на стан довкілля та здоров'я населення, зокрема:

- питома вага використаних, знешкоджених та утилізованих відходів від загального обсягу утворених, %;
- кількість виявлених та ліквідованих несанкціонованих сміттєзвалищ, одиниць;
- кількість територій та об'єктів природно-заповідного фонду на території області, одиниць;
- площа земель природно-заповідного фонду, %.

Доступність та якість послуг у сфері охорони здоров'я пропонується моніторити за наступним переліком індикаторів:

- забезпеченість населення стаціонарними ліжками на 10 тис. осіб;
- забезпеченість лікарями загальної практики – сімейної медицини на 10 тис. населення;
- кількість померлих дітей віком до одного року на 1 тис. народжених живими;
- кількість осіб, що хворіють на активний туберкульоз, на 100 тис. населення, у тому числі в сільській місцевості;
- кількість осіб, у яких уперше виявлено онкозахворювання, на 100 тис. населення, у тому числі в сільській місцевості.

Окрім цього, окремим розпорядчим документом пропонується затвердити перелік показників моніторингу впливу на зміни клімату, з метою фіксації об'єктивних даних про: зменшення викидів парникових газів, збільшення потенціалу поглинання ПГ, сприяння адаптації території до негативних наслідків зміни клімату. Для оцінки впливу різних видів господарської діяльності на клімат (а також для підготовки аналітичних матеріалів майбутніх ДДП) потрібна наявність даних статистичних матеріалів (представлені на початок дії ДДП та на момент його завершення) щодо використаних видів енергії, палива та матеріалів, дані енергетичних, паливних та інших матеріальних балансів, наприклад:

- споживання електроенергії, Мвт/год;
- спалювання (викопного) палива (кам'яне вугілля, буре вугілля, торф, природний газ, зріджений газ (пропан, бутан), мазут) при виробництві електричної та теплової енергії, т;
- споживання палива транспортом (бензин, дизель, зріджений або скраплений нафтовий газ, керосин), т;
- поголів'я домашніх тварин (молочні корови (доросла молочна велика рогата худоба), інша доросла ВРХ, молодняк ВРХ, вівці, свині, коні, кози, кролі, птиця для розрахунку внутрішньої ферментація та обробки гною), голів;
- землекористування (площа усіх угідь), га.
- лісокористування, в т.ч. в межах населених пунктів (площа озеленення та лісистості), га.

Кількість індикаторів може бути розширено шляхом включення до моніторингу додаткових показників відповідно до запитів або умов реалізації Програми.

X. Резюме нетехнічного характеру інформації

1. За підсумками СЕО підготовлено «Звіт про стратегічну екологічну оцінку проєкту Програми соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2023 рік», щодо якого також організовано інформування та обговорення громадськості регіону.

2. Проєкт Програми соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2023 рік загалом враховує концепцію сталого розвитку, розроблений у відповідності до конституційного принципу пріоритету інтересів людини у регіональній політиці та зорієнтований на покращення стану довкілля та умов життєдіяльності населення і його здоров'я.

3. Проєкт Програми соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2023 рік розроблено з метою підвищення економічного потенціалу регіону та його соціальної сфери для забезпечення гідних умов життя та добробуту населення області на основі подолання негативних наслідків впливу російської збройної агресії, стимулювання інвестиційної діяльності та ділової активності малого і середнього бізнесу, подальшого підвищення енергоефективності об'єктів житлово-комунального господарства та соціальної сфери, створення сприятливих умов для розвитку територіальних громад, продовження діджиталізації комунікації з громадськістю.

4. Аналіз трендів стану довкілля в області виявив тенденції зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря; збільшення забору свіжої води (зокрема, на виробничі потреби та зрошення) і стабілізацію скидів зворотних вод; скорочення обсягів утворення відходів, а також зростання обсягів їх накопичення. Відзначається зростання рівня захворюваності та досить високі показники смертності.

5. Водночас з огляду на посилення екологічних і природоохоронних ризиків і загроз, Програма недостатньо враховує можливості і переваги, які продукуються в результаті покращення екологічної ситуації у формі кумулятивних, мультиплікативних та синергічних ефектів у межах регіональної господарської системи.

6. Напрями і заходи Програми соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2023 рік роки добре узгоджуються зі стратегічними цілями Державної екологічної політики.

7. Реалізація Програми з великою долею ймовірності не повинна призвести до появи нових негативних впливів на довкілля, у тому числі на здоров'я населення.

8. У Звіті СЕО Програми на виконання обґрунтованих рекомендацій запропоновано впровадити інструменти ефективного і багатостороннього моніторингу впливів на довкілля, у тому числі на здоров'я населення. Запропоновано систему індикаторів проведення моніторингу відповідно до ключових екологічних викликів та потенційних ризиків реалізації Програми.

З огляду на зазначене, можна стверджувати, що в цілому розроблення Програми було проведено з урахуванням ймовірних впливів на довкілля та стан здоров'я населення і прагненням нівелювати негативні наслідки.

**Робоча група з розробки стратегічної екологічної оцінки
Програми соціально-економічного та культурного розвитку
Тернопільської області на 2023 рік**

Керівник:

Директор департаменту
економічного розвитку і торгівлі
обласної державної адміністрації
(обласної військової адміністрації)

Г.М. Воляник

Відповідальний виконавець:

Начальник управління
регіонального економічного
розвитку департаменту
економічного розвитку і торгівлі
обласної державної адміністрації
(обласної військової адміністрації)

І.Б. Бура

Виконавець:

Начальник відділу стратегічного
розвитку департаменту
економічного розвитку і торгівлі
обласної державної адміністрації
(обласної військової адміністрації)

Х.І. Кузишин